

OnzeTaal 5

2016

Wat vindt u van taalfouten?

Pleidooi: het vak Nederlands moet op de schop

*Slanke brunettes,
dure advocaten*
Over vaste woordcombinaties

De taal van
e-mailcriminelen

Beschermvrouwe: H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden

Raamweg 1a
2596 HL Den Haag
telefoon: 070 - 356 12 20
fax: 070 - 392 49 08
e-mail: info@onzetaal.nl
IBAN: NL61 INGB 0003 1101 00
BIC: INGBNL2A
Voor adreswijzigingen,
aanmeldingen en dergelijke:
administratie@onzetaal.nl

Taaladviesdienst: 0900 - 345 45 85,
ma-vr 9.30-12.30 uur (€ 0,90 per
minuut); e-mail: taaladvies@onzetaal.nl

Onze Taal op internet:
www.onzetaal.nl
(webredacteur: Raymond Noë)
Twitter: @onzetaal
Facebook: www.facebook.nl/onzetaal

Webwinkel Onze Taal:
www.onzetaalwebwinkel.nl

Taalpost en TLPST
Zie www.taalpost.nl en www.tlpst.nl;
redactie: Erik Dams en Marc van
Oostendorp

Woordpost en Woordspot
Zie www.woordpost.nl en
www.woordspot.nl;
redactie: Taaladviesdienst

Het maandblad *Onze Taal* (oplage
29.000) is een uitgave van het Genoot-
schap Onze Taal (opgericht in 1931).
Het genootschap stelt zich ten doel
op een toegankelijke manier informatie
en advies te geven over (de Nederlandse)
taal, te enthousiasmeren voor taal en
een podium te zijn voor discussie over
taalkwesties.
De bijdragen in het tijdschrift weer-
spiegelen niet noodzakelijk de mening
van de redactie.
Voor het overnemen van artikelen is
toestemming van de redactie nodig.

Onze Taal verschijnt tienmaal per jaar,
met een dubbelnummer in februari/
maart en juli/augustus.
Prijs los nummer € 6,-.
Lidmaatschap (inclusief abonnement)
voor Nederland, Suriname, Aruba,
Curaçao en Sint-Maarten € 36,- per jaar;
België € 39,50; andere landen € 52,50
per jaar.
Digitale *Onze Taal* € 36,-; in combinatie
met 'papieren' abonnement € 50,-.
Prijs collectief abonnement: op aanvraag.
Opzegging van het lidmaatschap dient
te geschieden vóór 1 november; het
eindigt dan op 31 december.
Prijs voor CJP-houders € 29,50 per jaar;
opgave voor CJP'ers uitsluitend aan
Stichting CJP, Postbus 3572, 1001 AJ
Amsterdam of via www.cjpdeals.nl.
Voor mensen met een leeshandicap is
Onze Taal ook in elektronische vorm
beschikbaar. Inlichtingen bij Dedicon:
0486 - 486 486. *Onze Taal* wordt in
elektronische vorm voor brailleschrift
beschikbaar gesteld door de CBB.
Inlichtingen: 0341 - 56 54 99.

Redactie
Saskia Aukema
Peter-Arno Coppen
Jaap de Jong
Peter Smulders
Kees van der Zwan

Bureau redactie
Saskia Aukema
Raymond Noë
Eva van Wijk
Kees van der Zwan (eindredactie)

Vaste medewerkers
René Appel, Mariëtte Baarda, Hans
Beelen, Ton den Boon, Aaf Brandt
Corstius, Ann De Craemer, Frank
Dam, Gaston Dorren, Ype Driessen,
Matthias Giesen, Jan Erik Grezel,
Joop van der Horst, Frank Jansen,
Josje van Koppen, Hein de Kort, Jan
Kuitenbrouwer, Sterre Leufkens,
Berthold van Maris, Marten van
der Meulen, Folkert van der Meulen
Bosma, Guus Middag, Marc van
Oostendorp, Riemer Reinsma,
Ewoud Sanders, Nicoline van der Sijs,
Matthijs Sluiter, Erik van der Spek

Directie
Peter Smulders

Administratie
Heleen Bücker
Leonie Flipsen
Dhyana Pagie

Taaladviesdienst
Roos de Bruyn
Rutger Kiezebrink
Jaco de Kraker
Tamara Mewe
Lydeke Roos

Marketing
Paula Vrolijk-de Vries

Bestuur Genootschap Onze Taal
mr. G.C. (Gert) Haverkate, voorzitter
prof. dr. C.J.M. (Carel) Jansen, vice-
voorzitter
dr. E.H.C. (Els) Elffers, secretaris
drs. M.A. (Margot) Scheltema,
penningmeester
lic. M. (Martine) Tanghe
drs. L. (Livia) Verstegen

Ereleden
Wim de Bie en Kees van Kooten

Vormgeving: Manifesta, Rotterdam
(Karin Nas-Verheijen)
Druk: Habo DaCosta, Vianen

ISSN 0165-7828

Het volgende nummer
van *Onze Taal* verschijnt
op 3 juni 2016.

“

Wat ik op 22 maart heb
gehoord, was de magie
van de taal.

”

Ann De Craemer (blz. 27)

4 Jan Erik Grezel

'Meer uitdagen tot nadenken'

Manifest bepleit veranderingen in het schoolvak Nederlands

10 Frank Jansen en Daniël Janssen

"Je account kan niet ontvangen bericht langer"

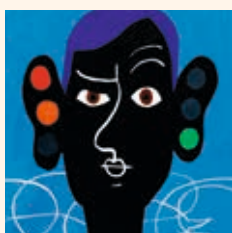
Hoe probeert de e-mailcrimineel onze gegevens op te vissen?

14 Berthold van Maris

Briesende paarden, dravende paarden

Wat woordcombinaties onthullen over woordbetekenissen

20 Frank Jansen

Streng, maar genuanceerd

Onze Taal-leden over taalfouten

Joost mag het weten.

Maar wie is Joost eigenlijk?

Bladzijde 8

Taalkennis
opfrissen?

Blz. 26

En verder

- 24 Jaarvergadering Onze Taal
- 29 Een 1 tussen de uitroep-tekens!!1!

Rubrieken en series

- 7 Reacties
- 8 Vraag en antwoord: tips, trainingen en test
- 12 Trouwe leden
- 13 Beeldspraak: kakkerlak
- 13 Iktionaire: de 419
- 17 Van Aaf tot z: *keimottig*
- 19 De taal van ... Katinka Polderman
- 23 Raarwoord: *hibernatie*
- 23 Proftaal: *goedenavond*
- 24 Ype
- 25 Woordsprong: Julianadorp, Klazienaveen
- 26 Taalpuzzel
- 27 Vertaald door ... Martin de Haan
- 27 De Craemer: mantra's voor Brussel
- 28 Webwinkel Onze Taal
- 30 Tamtam: actualiteiten en opinie
- 32 Taalergernissen
- 32 Gesignaleerd
- 33 Matthias Giesen
- 33 Lezer
- 34 Boeken
- 35 Taaltje!
- 36 Ruggespraak

Omslagillustratie: Tom Croes

‘Meer uitdagen tot nadenken’

Manifest bepleit veranderingen in het schoolvak Nederlands

Met veel tromgeroffel werd eind januari het *Manifest Nederlands op school* gepresenteerd. Hierin roepen vakdidactici en docenten op tot vernieuwing van het schoolvak Nederlands. Wat moet er anders? En waarom eigenlijk?

JAN ERIK GREZEL

“Het vak Nederlands moet meer zijn dan lesjes ‘fouten vermijden’. Wij willen dat leerlingen ook inzicht krijgen in taal, literatuur en communicatie. Hoe zit onze taal in elkaar? Wat kan het lezen van fictie opleveren? Waarom zeggen we het zó en niet anders?” Peter-Arno Coppens, hoogleraar vakdidactiek van het Nederlands aan de Radboud Universiteit in Nijmegen, redacteur van *Onze Taal* en bekend als ‘de Taalprof’, is een van de opstellers van het *Manifest Nederlands op school*. Daarin pleit hij, samen met vakgenoten, voor een grondige vernieuwing van het schoolvak Nederlands.

Volgens het manifest zouden veel leerlingen Nederlands ‘saai’ vinden. Het vak is al vijftientig jaar niet wezenlijk veranderd. Maar het belangrijkste: er is een maatschappelijk signaal dat het onderwijs Nederlands tekortschiet. Een op de acht vijftienjarigen is ‘functioneel analfabeet’: niet in staat om

bijvoorbeeld formuleren in te vullen of een ondertiteling te lezen. Op hbo-instellingen en universiteiten krijgen studenten bijspijker cursussen omdat hun schrijfvaardigheid onder de maat is. Kortom, er móét iets gebeuren, vinden de manifestschrijvers.

Aangevallen

“Vorm maar ook inhoud”, “Meer samenhang”, “Toets ook schrijven landelijk”, het zijn drie van de acht stellingen uit het manifest. Kort toegelicht: het vak draait niet alleen om de correcte vorm, het moet ook gaan óver het Nederlands. Een grotere samenhang tussen vakonderdelen als spelling, woordenschat en zinsbouw kan de ‘verkaveling’ tegengaan. De oproep om schrijfvaardigheid in het centraal examen op te nemen is een van de meest concrete voorstellen.

De publicatie van het *Manifest Nederlands op school* begin dit jaar kreeg veel media-aandacht. Er was ook meteen kritiek op de uitgangspunten. Saai? Wat vinden leerlingen eigenlijk níét saai? En: het manifest is geschreven door academici die zelf niet (meer) voor de klas staan. Menig docent die onder hoge werkdruk elke dag zijn stinkende best doet, voelde zich aangevallen.

Bij mensen aan de zijlijn, zoals ouders van leerlingen, riep het manifest ook vragen op. Is het allemaal zo slecht? De schoolboeken bieden toch actueel materiaal en opdrachten die leerlingen laten nadenken over taal?

Inmiddels is het rumoer rond het manifest verstormd. “We proberen rekening te houden met de reacties, maar aan de uitgangspunten wordt niet meer getornd, want daar is eensgezindheid over onder de grote groep docenten, wetenschappers en vakdidactici (lerarenopleiders) die wij hebben geraadpleegd”, zegt Erwin Mantingh, vakdidacticus aan de Utrechtse universiteit. Hij was eind maart organisator en gastheer van een symposium van vakdidactici, docenten en universitaire neerlandici. Daar moesten de ideeën uit het manifest ‘handen en voeten’ krijgen. Wat zou er nu concreet aan het vak Nederlands moeten veranderen?

Bevlogen

In de marge van het symposium nuanceert Coppen eerst de stellige formuleringen van het manifest. “In de pers is onze kritiek op het vak breed uitgemeten. Dat hebben we over onszelf afgeroepen. In een ma-

meeste docenten die ik spreek, staan achter de ideeën. Zij hebben hart voor de zaak, ze geven bevlogen les. Het is beslist niet allemaal slecht wat er in de klas gebeurt. Maar ook wat goed is, kan misschien nog beter.”

Als didacticus houdt Coppen zich bezig met de ‘vertaalslag’ van wetenschap naar schoolwereld. Hij wil laten zien dat de behandeling van bekende onderwerpen in de lessen Nederlands effectiever en prikkelender kan. Een voorbeeld: “Geef leerlingen een stuk of tien zinnnetjes van een driejarige, zoals ‘Mamma lief’, ‘Pappa slapen’, ‘Popje stout’, ‘Oma breien.’ Opdracht: verdeel de zinnnetjes in twee groepen. Dan gaan de leerlingen rechtop zitten, ook op het vmbo. Ze kunnen aan het werk.” De meesten ontdekken dan zelf dat de zinnen te verdelen zijn in twee categorieën: ‘iets doen’ en ‘iets zijn’. “Dat is het onderscheid tussen werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde. Als de behandeling daarvan met zulke termen begint, vragen ze: ‘Waarom moeten we dit leren?’ Die vraag – eigenlijk is het een klacht – stellen ze niet als ze met die zinnnetjes aan de slag gaan, is mijn ervaring. Dan moeten ze nadenken en zelf het onderscheid ontdekken. Juist die ontdekking geeft inzicht en dat is precies waar het ons om gaat.”

Trucje

Coppen is wars van vuistregels en ezelsbruggetjes, zoals ‘t *kofschip*. “Ezelsbruggetjes staan haaks op inzicht; ze nodigen uit om te stoppen met denken. De achtergronden van ‘t *kofschip* kent vrijwel niemand. Via een trucje krijg je een kant-en-klare oplossing: de goede vorm. Maar leerlingen moeten leren nadenken over de stappen die tot de oplossing leiden. Als je die stappen eenmaal kent, begrijp je ook de oplossing.”

Je kunt bijvoorbeeld het vergroten van inzicht combineren met schrijfvaardigheid: “Bij een betoog heb je een klassieke opbouw: argument van de schrijver, tegenargument van zijn opponent, weerlegging van het tegenargument. Het staat in vrijwel alle schoolboeken. Over een betogende tekst kun je vragen: hoe luidt de weerlegging van het tegenargument? Maar je kunt ook vragen: waarom is alinea 6 een weerlegging? Dan moet een leerling zelf gaan nadenken en formuleren. Eigenlijk is deze aanpak hetzelfde als bij wiskunde. Je moet niet alleen de uitkomst geven, maar ook de hele berekening, en die wordt in het oordeel meegewogen. De weg die naar het goede antwoord leidt, is belangrijker dan het antwoord zelf.”

Eindexameneisen

Deze voorbeelden maken de bedoelingen van het manifest wat duidelijker. Maar wil zo’n aanpak breed doordringen in de lessen Nederlands, dan moeten de eindexameneisen veranderen. Dat centrale eindexamen Nederlands bestaat nu alleen maar uit teksten met vragen. “Wij zien graag dat de leerling bij het examen de gelegenheid krijgt inzicht te tonen. Nu is het zo dat je bij het eindexamen iets moet ‘kunnen’, maar écht nadenken is niet nodig. Er zijn YouTube-filmpjes waarop leerlingen laten zien dat je zonder de tekst te lezen de goede antwoorden

“Ezelsbruggetjes als ‘t *kofschip* staan haaks op inzicht; ze nodigen uit om te stoppen met denken.”

nifest ga je niet zeggen dat alles goed is. Maar ik wil benadrukken dat de wens om het vak meer inhoud te geven, ook uit het veld komt: van de docenten zelf. Bovendien doen wij geen revolutionaire voorstellen. Het zijn ideeën die het vak geleidelijk vooruithelpen. Uitgevers van schoolboeken voelen er ook voor, als ze hun klanten maar niet kwijtraken. De

Peter-Arno Coppen, een van de opstellers van het *Manifest Nederlands op school*: “Ook wat goed is, kan misschien nog beter.”

kunt geven.” Een aanpassing van eindexameneisen moet vanuit Den Haag komen. De manifestschrijvers zijn bezig om ook via die politieke weg de vernieuwing van het schoolvak in gang te zetten.

Op het symposium in Utrecht proberen de deelnemers de uitgangspunten uit het manifest om te zetten in lesideeën waarbij idealiter een verbinding tussen taalkunde, letterkunde en taalbeheersing tot stand komt. De gesprekken en voordrachten leveren een grabbelton aan lesvoorstellen op, al zijn die nog niet erg concreet, zoals ‘meer retorica’, ‘laat leerlingen eens vertalingen maken’, ‘bestede aandacht aan jongerentaal’. Docente Frederieke Leever van het Christelijk Gymnasium in Utrecht: “Jongerentaal stel ik in mijn lessen al aan de orde. Als ik vraag of ik als vijftientigjarige die variant ook kan gebruiken, zeggen de leerlingen: ‘Tuurlijk niet, u bent docent!’”

Werkdruk

De symposiumgangers delen niet alleen het enthousiasme over een rijkere vakinhoud, maar ook de grote zorgen die het manifest signaleert, zoals de erg

hoge werkdruk voor docenten. Daardoor dreigen echte veranderingen te verzanden, vrezen sommigen. “Alles goed en wel, ik moet morgen wel weer zes uur vullen”, zegt een docent met een volledige aanstelling. Jacques van den Oever van de regionale rijksscholengemeenschap Sneek vat samen wat bij veel docenten leeft: “De inhoud van het manifest spreekt mij op veel punten aan, maar wat komt er in de klas van terecht? De grootste uitdaging van ons vak is om leerlingen te bereiken. Als ik een gedicht behandel dat als toegankelijk geldt, blijkt het soms toch zeer ver van de huidige leerling te staan.”

Dat heeft zeer waarschijnlijk te maken met de verregaande ontleding, een andere grote zorg. En er is nog een negatief effect. Van den Oever: “Op zo’n brede scholengemeenschap als de onze hebben we te kampen met de druk van ouders om hun kinderen zo hoog mogelijk te positioneren in het onderwijs. Als docent Nederlands zie ik in de schrijfproducten op welk denkniveau leerlingen zitten. De helft van een gemiddelde vwo-klas was beter thuis geweest op de havo en de helft van de havisten zou beter gedijen op het vmbo. Dat wijzen de resultaten in het hoger onderwijs ook uit. Als we in kleinere klassen zouden werken met kinderen die goed op hun niveau zitten, dan waren veel van de zorgen om ons mooie vak er misschien niet geweest.”

Compliment

Op het symposium komen ook positieve ervaringen aan bod, zoals die van Joyce Bunt van OSG Hugo de Groot in Rotterdam-Zuid. Dat is een school (van mavo tot vwo) met leerlingen die vrijwel allemaal een niet-Nederlandstalige achtergrond hebben. “Als ze bij ons op school komen, staan ze al met 3-0 achter. Onze school staat in een zogenoemde ‘focus-wijk’. Daardoor hebben we met subsidie de lessen Nederlands kunnen uitbreiden tot zeven uur per week. Die besteden we structureel aan lezen en schrijven. Klassikaal lezen we vier boeken per jaar, individueel lezen de leerlingen nog eens vier boeken. Zo gaan wij de ontleding tegen. Daaraan gekoppeld geven we meer schrijfonderwijs. Het resultaat is dat we een slagingspercentage van maar liefst honderd procent hebben, en een aantoonbare verbetering van de leesvaardigheid en de woordenschat van leerlingen.” Wel moet ze erkennen dat de uitval aanzienlijk is. “Maar wie op school blijft, redt het.”

Terug naar het manifest. Dat lijkt vooral bij havo- en vwo-docenten ingang te vinden. Een vmbo-docent, buiten het symposium gevraagd naar haar oordeel over het manifest waar zij “wel iets over gehoord” heeft: “Ik ben al blij als mijn leerlingen alinea’s gebruiken bij het schrijven van een eenvoudige tekst.”

En de leerlingen? Die vinden Nederlands vaak overbodig: ‘Ik kán toch al Nederlands?’ Een docente uit Friesland maakt duidelijk wat de bepalende factor in het onderwijs blijft: “Ik vroeg in mijn havo-3-klas of ze Nederlands een saai vak vinden. ‘Nee, mevrouw, het vak is niet saai, omdat ú het geeft!’ Een mooier compliment kun je toch niet krijgen?”

Manifest Nederlands op school

Het rommelt rond het schoolvak Nederlands. Twee jaar geleden was er gedoe over de inhoud van het centraal schriftelijk eindexamen, dat enkel bestaat uit een tekst met vragen. In december pleitten vier hoogleraren in NRC voor vernieuwing van het schoolvak. Vervolgens kwam de literatuurcanon onder vuur te liggen en eind januari werd met veel tamtam het *Manifest Nederlands op school* gepresenteerd. Het haalde alle kranten: het schoolvak is niet meer van deze tijd en moet op de schop.

Het manifest komt uit de koker van twee universitaire ‘meesterschapsteams’ onder leiding van de vakdidactici Peter-Arno Coppen (RU Nijmegen) en Theo Witte (RU Groningen). Wat willen zij? Coppen: “Het vak Nederlands moet leerlingen ‘bewuste geletterdheid’ bijbrengen. Dat betekent dat zij vooral meer inzien wat zij met taal kunnen doen, en dat ze daarvoor taal- en letterkundige kennis kunnen gebruiken.”

Het taalgebruik in het manifest is nogal academisch: “Het lezen van fictie en literatuur is niet alleen een plezierig tijdverdrijf, het bevordert ook een esthetische, emotieve, sociale, intellectuele en talige ontwikkeling.” Op een vraag van Frits Spits lichtte Coppen dit toe in het NPO Radio 1-programma *De Taalstaat*: “Het klinkt hoogdravend. Maar het betekent eenvoudig dat je een beter mens wordt als je goed kunt lezen.”

Het *Manifest Nederlands op school* is te vinden op <https://vakdidactiek.nl/manifest-nederlands-op-school>.

Zuinigheid met vlijt ... [1]

TINY SAMSOM-HOLLANDER - ALPHEN AAN DEN RIJN

In het februari/maartnummer bespreekt de Taaladviesdienst in de rubriek 'Vraag en antwoord' het spreekwoord 'Zuinigheid met vlijt bouwt huizen als kastelen', waaraan ook nog weleens grappenderwijs wordt toegevoegd: 'en luizen als kamelen' of 'en wie zich niet dagelijks wast, krijgt luizen als kamelen'. Mijn broer had daar een eigen variant op. Als iemand vroeger de spreuk te berde bracht, voegde hij daar aan toe: "Gierigheid en ledigheid kweekt luizen als kamelen."

Zuinigheid met vlijt ... [2]

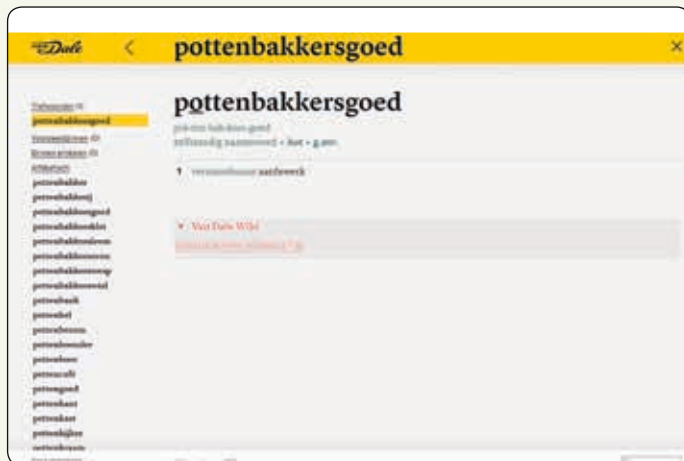
SYLVIA LAMMERS - NIJMEGEN

De Taaladviesdienst schrijft in het februari/maartnummer dat aan het spreekwoord 'Zuinigheid met vlijt bouwt huizen als kastelen' ook wel wordt toegevoegd: 'en wie zich niet dagelijks wast, krijgt luizen als kamelen'. Ik ken al van jongs af aan de variant 'en al wie zich niet kammen wil, krijgt luizen als kamelen'. Die is niet alleen ritmisch beter, maar ook logischer: met wassen krijg je luizen niet weg, maar met (stevig) kammen wel.

Automatische zoektermen in Van Dale

COR NELISSE - ROTTERDAM

Aan het heel mooie stuk van Guus Middag over de jongste grote Van Dale (in het aprilnummer) wil ik graag iets toevoegen: een kleine ergernis bij het gebruik van de digitale, online versie van het woordenboek. Want als je inlogt, verschijnt er telkens in grote letters – en tegen een gele achtergrond – vanzelf een willekeurig woord in het vakje dat bestemd

Van Dale vult zelf alvast een zoekterm in.

is voor je eigen zoekterm. Nu ik even inlog, is dat bijvoorbeeld *pottenbakkersgoed*. Als je je cursor in het vakje zet om je eigen zoekterm in te voeren, moet je dat automatisch ingevulde woord eerst verwijderen. Dat zorgt voor onnodig extra werk.

Los daarvan bestaat de kans op pijnlijke situaties. Wat als je baas binnenkomt en Van Dale heeft op het scherm niet alvast *pottenbakkersgoed* ingevuld, maar bijvoorbeeld een van de schuttingwoorden die in Van Dale staan?

Spellingvrijheid

DIRKJAN VOS - AMSTERDAM

Pas onlangs las ik het oktobernummer van *Onze Taal* van vorig jaar. Uit het artikel 'Dicht bij de praktijk' van de Taaladviesdienst, over de nieuwe *Spellingwijzer Onze Taal*, werd mij duidelijk dat de witte spelling in naam niet meer bestaat, maar dat *Onze Taal* in de *Spellingwijzer* alternatieve spellingen blijft geven en ook de tussen-n (in bijvoorbeeld *panne(n)koek*) nog steeds vrijlaat. Ik ben het eens met veel van de genoemde punten die voor deze dubbelspelling pleiten, maar desondanks ben ik voor een eenduidige standaardspelling. De meeste mensen willen helemaal niet de keus hebben uit twee alternatieven: ze willen alleen maar weten

hoe je een woord correct spelt. Alternatief spellen is voor hoogeropgeleiden. Een standaardspelling is democratisch en hoort niet alleen verplicht gebruikt te worden in het onderwijs en door de overheid, maar is mijns inziens wenselijk voor iedereen.

'Twintigzestien'

BERT VAN NISPEN - ZAAMSLAG

Marc van Oostendorp voor-spelt in het februari/maartnummer de doorbraak van de uitspraak 'twintigzestien' voor het jaartal 2016, ten koste van 'tweeduizendzestien'. In de twintigste eeuw noemden we 1916 immers ook 'negentienzestien'? Tot mijn verbazing ontbrak in het artikel het belangrijkste argument om niet 'twintigzestien' te zeggen:

Reacties naar:

redactie@onzetaal.nl, of

Redactie *Onze Taal*, Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag.

Formuleer uw reactie kort en bondig, bij voorkeur in niet meer dan 250 woorden.

het is geen inkorting. *Negentienzestien* is een inkorting van *negentienhonderdzestien*, maar waarvan zou *twintigzestien* een inkorting moeten zijn? Van *twintighonderdzestien*? Met andere woorden, *twintigzestien* is een inkorting van een niet-bestaand woord, die daardoor vreemd aanvoelt. Het lijkt mij dan ook niet waarschijnlijk dat deze inkorting in de nabije toekomst terrein zal winnen, ook omdat je er maar één lettergreep mee wint.

Marokkaans accent

CORRIE LEEFKENS - AMSTERDAM

In de februari/maartaflevering van de nieuwsrubriek 'Tamtam' wordt gemeld dat het accent van Marokkaanse Nederlanders niet goed ligt bij andere Nederlanders. Ik heb onlangs in de tram een stel jongens van Marokkaanse afkomst achter mij horen spreken. Ik heb vaak moeite mensen te verstaan in een lawaaierige omgeving, maar ik kon hen goed verstaan, omdat ze zo duidelijk spraken. Vooral hun uitspraak van de *r* (die bij Nederlanders vaak een *w* of een *j* wordt) was heel duidelijk. <

Ledennieuwsbrief ontvangen?

Sinds december 2015 stuurt *Onze Taal* maandelijks een gratis digitale nieuwsbrief aan de leden. Daarin vindt u nieuws over de vereniging, prijsvragen, taalquizen en speciale aanbiedingen die alleen voor onze leden gelden. Als u deze leden-nieuwsbrief nog niet ontvangt, dan verzoeken wij u om uw e-mailadres aan ons door te geven. Ook om een andere reden is dat handig. We kunnen het adres gebruiken om makkelijk contact met u op te nemen, of – als u dat wilt – voor het digitaal toesturen van de jaarlijkse contributiefactuur. Daarmee besparen we op de kosten voor het lidmaatschap.

U kunt uw e-mailadres doorgeven via www.onzetaal.nl/mail. Alvast onze dank.

Vraag en antwoord

SPREEKWOORDELIJK

Illustratie: Matthijs Sluiter

Joost mag het weten

? Als je iets niet weet, kun je zeggen: 'Joost mag het weten.' Of: 'Joost mag weten hoe het werkt.' Waar komt dat vandaan? Wie is die Joost?

! Volgens de spreekwoordenboeken is *Joost* hier een eufemistische aanduiding voor de duivel. Je zegt dus in feite: 'De duivel mag het weten.'

Joost of *joos* werd al in de zeventiende eeuw in deze betekenis gebruikt. Volgens het *Groot uitdrukkingenwoordenboek* van Van Dale (2006) en het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT) zou dit *joos(t)* een verbastering zijn van het Javaanse woord *dejos*. Dat was een aanduiding voor een Chinese godheid of afgod (een 'niet-erkende' god) die op Java – waar vrij veel Chinezen woonden – vereerd werd, en later ook voor andere "heidensche godheden of afgodsbeelden", aldus het WNT.

Het Nederlands heeft in de koloniale tijd aardig wat woorden overgenomen uit de inheemse Indonesische talen, en zo ook *dejos*. Het werd bij ons verbasterd tot *joos* en *joost*; ook de vorm *joosje* kwam veel voor. Zo schreef J. Stavorus in 1793 in een boek over een reis naar Oost-Indië: "In elk huis is een plaats, daar het afbeeldsel van een hunner Joosjes, of Afgoden hangt." Maar waarom is een Javaans woord voor 'godheid, afgod' bij ons dan 'duivel' gaan betekenen? Dat wordt kernachtig uitgelegd in het *Groot uitdrukkingenwoordenboek*: "De god van de ene religie is vaak de duivel van de andere, en zo kreeg *Joost* bij ons de betekenis 'duivel'."

Dat Javaanse *dejos* is mogelijk ontleend aan het Portugese woord *deus*, dat 'god' betekent. *Dejos* is ook in het Engels terechtgekomen, namelijk als *joss*: dat kan een Chinees religieus beeldje aanduiden. En met *joss sticks* wordt in het Engels een bepaald type offerstokjes of wierookstokjes bedoeld.

Dat de duivel 'iets mag weten', komt trouwens in enkele vergelijkbare uitdrukkingen naar voren. Van Dale geeft bijvoorbeeld de varianten 'Dat mag de duivel/duvel weten' en 'Daar mag de drommel uit wijs worden.' Ook *drommel* is namelijk een eufemisme voor 'duivel'; het komt ook voor in onder meer 'Loop naar de drommel' (betekenis: 'Loop naar de duivel, loop naar de hel') en 'Dat valt om de drommel niet mee' (betekenis: 'Dat valt absoluut niet mee').

(Zich) beseffen

? Wat is juist: 'Hij beseft zich dat de tijd dringt' of 'Hij beseft dat de tijd dringt'?

! Juist is: 'Hij beseft dat de tijd dringt.' Het gebruik van *beseffen* als wederkerend werkwoord (dus met *zich* erbij) komt met name in spreektaal nogal eens voor, maar in verzorgd taalgebruik wordt dit sterk afgekeurd.

Bij het werkwoord *realiseren* hoort in diezelfde betekenis juist wél *zich*: 'Hij realiseert zich dat de tijd dringt.' *Realiseren* zonder *zich* betekent 'verwerken, verwezenlijken', zoals in de zin 'Hij zou die plannen graag realiseren.' Ook het min of meer synonieme *bewust zijn van* wordt van oudsher met *zich* gecombineerd: 'Hij is zich ervan bewust dat de tijd dringt.' Het is goed mogelijk dat *beseffen* onder invloed van *zich realiseren* en *zich bewust zijn* ook vaak met *zich* gecombineerd wordt; in dat geval is er sprake van een contaminatie: een vermenging van twee taalvormen.

Geliked/geliket

? Wat is juist: 'Ik heb die pagina geliked' of 'Ik heb die pagina geliket'?

! De juiste vorm is *geliket*. Het werkwoord *liken* (uitgesproken als 'laiken') is ontleend aan het Engelse *to like*. In het Engels eindigen zwakke werkwoorden in de verleden tijd en het voltooid deelwoord op een *d*: *liked* - *has liked*. Maar Nederlandse werkwoorden die op een Engels woord gebaseerd zijn, volgen de Nederlandse

vervoegingsregels. Dat betekent onder meer dat je in de tegenwoordige tijd *ik like* krijgt en *jij liket*, net als *ik reik* en *jij reikt*. De slot-*e* van *like* blijft in de vervoeging staan in verband met de uitspraak: *ik lik* en *jij likt* leiden tot een verkeerde uitspraak (en natuurlijk tot een andere betekenis).

De verleden tijd en het voltooid deelwoord van *liken* krijgen een *t*: *likete* - *gelikete*, net als bijvoorbeeld *reikte* - *gereikt*. Dat is omdat de stam van *liken* op een *k*-klank eindigt, net als die van *reiken*. Voor aan het Engels ontleende werkwoorden geldt net als voor inheemse werkwoorden het ezelsbruggetje van 't *kofschip*: als de stam van het werkwoord op een medeklinkerklank uit 't *kofschip* eindigt, krijg je in de verleden tijd de uitgang *-te* en in het voltooid deelwoord de uitgang *-t*.

Hè/hé

? Moet je *hè* schrijven of *hé*?

! Dat hangt af van de uitspraak: *hé* klinkt net zoals *hee*, *hè* klinkt als het woord *heg* zonder *g*.

Hé is vrijwel altijd (een onderdeel van) een uitroep, bijvoorbeeld in 'Hé, kom eens hier!' In plaats van *hé* kan ook *hee* worden geschreven: 'Hee, kom eens hier!'

Hè kan zowel in uitroepen als in vragen worden gebruikt. Het drukt bijvoorbeeld ergernis, verbazing, vermoeidheid, een verzoek om bevestiging, teleurstelling of juist opluchting uit. Enkele voorbeelden:

- Hè, wat vervelend nou.
- Je gaat toch wel mee, hè?
- Hèhè, we zijn er.

Overigens kan ook *hé* soms verbazing uitdrukken. Je kunt zowel zeggen 'Hè, hoe kan dat nou?' als 'Hé, hoe kan dat nou?' Of je *hé* of *hè* schrijft, hangt dus af van de manier waarop je het uitsprekt.

De accenten in *hè* en *hé* – respectievelijk een accent grave en een accent aigu – zijn uitspraaktekens, net als in bijvoorbeeld *scène* en *café*. Zonder zo'n uitspraakteken staat er *he*, en daarvan is niet direct duidelijk hoe je het zou moeten uitspreken.

Waar hoort respectievelijk?

Waar hoort het woord *respectievelijk* in een zin te staan? Is het 'Jan en Marie wonen respectievelijk in Almere en Breda' of 'Jan en Marie wonen in Almere respectievelijk Breda'?

Beide zinnen zijn juist. Lange tijd werd alleen de eerste volgorde als juist beschouwd: 'Jan en Marie wonen respectievelijk in Almere en Breda.' Het woord *respectievelijk* betekent zoveel als 'in dezelfde volgorde (als hiervoor)'; het maakt duidelijk dat de delen van de tweede opsomming met *en* in precies die volgorde betrekking hebben op de onderdelen van de eerste opsomming.

In de loop van de twintigste eeuw werd *respectievelijk* steeds vaker als verbindend element in de opsomming gebruikt, dus op deze manier: 'Jan en Marie wonen in Almere respectievelijk Breda.' Sinds 1984 is er een voorbeeld van dit gebruik in Van Dale te vinden. Die constructie is inmiddels zó algemeen dat er geen bezwaar meer tegen bestaat.

Khadija Arib: benoemd 'tot' of 'als' Tweede Kamervoorzitter?

Benoemen tot/als

Wat is juist: 'Mijn vader werd benoemd tot erelid van de vereniging' of 'Mijn vader werd benoemd als erelid van de vereniging'?

De voorkeur gaat uit naar *tot*: 'Mijn vader werd benoemd tot erelid van de vereniging.'

Benoemen kan worden gecombineerd met het voorzetsel *tot* en met het voegwoord *als*. Als het om een functie gaat die iemand krijgt, zijn beide combinaties mogelijk: zowel 'Hij werd benoemd tot directeur' als 'Hij werd benoemd als directeur' is dus juist. *Erelid* is echter geen functie, maar een titel of hoedanigheid. In zo'n geval wordt *tot* gebruikt: 'Mijn vader werd benoemd tot erelid.'

Ook *benoemen in* is soms mogelijk: iemand kan bijvoorbeeld

'benoemd worden in het ambt van burgemeester' of 'benoemd in de functie van directeur'.

TAALTRAININGEN

Ook dit jaar bieden we weer taaltrainingen aan. Er staan op dit moment trainingen gepland op dinsdag 10 mei in Arnhem, dinsdag 17 mei in Tilburg en Utrecht, donderdag 9 juni in Deventer en donderdag 30 juni in Beverwijk. Andere trainingen zijn in voorbereiding.

Leden van Onze Taal kunnen met korting deelnemen. Meer informatie vindt u op www.onzetaal.nl/taaltrainingen en op www.onzetaalwebwinkel.nl/taaltrainingen.

MEER TAALADVIES?

Direct antwoord op een taalvraag? De Taaladviesdienst is elke werkdag van 9.30 tot 12.30 uur bereikbaar op 0900 - 345 45 85 (zie ook het colofon). Op onze website worden bovendien ruim 2000 taalkwesties behandeld: www.onzetaal.nl/taaladvies.

Voor spellingkwesties kunt u ook terecht op onze spellingwebsite: www.spellingsite.nu. Daar is de schrijfwijze van vele tienduizenden woorden en namen te vinden, met bij elk woord uitleg over het hoe en waarom van die spelling.

A. Test uw spellingkennis

1. a. fricandau
b. fricandeau
c. friquando
2. a. Oosteuropees
b. oost-Europees
c. Oost-Europees
3. a. shiitisch
b. sjiietisch
c. sjiiitisch

B. Vergroot uw woordenschat

1. *brochette*
a. geroosterd broodje
b. kleine broche
c. vleesspies
2. *exorbitant*
a. buitenaards
b. overdreven
c. wervelend
3. *fibula*
a. fantast
b. onzin
c. speld

C. Zoek de fouten

1. Als je door buitennissige schranspartijen, bachanalen en bankhangen uitdijdt en eruit ziet als Michelinmannetje, word je geregeld een nieuw diët aan-geraden.
2. Montignaccen en Sonjabakkeren zijn passé; een paleodieet, koolhydraat arm maar wel vet eten, visolieën en bacterieën zijn de nieuwste hype's.

D. Extra

Hoe heet dit wapen: sabel, degen, floret of kling?

De antwoorden vindt u op bladzijde 32 van dit nummer.

KORTE TAALTIPS

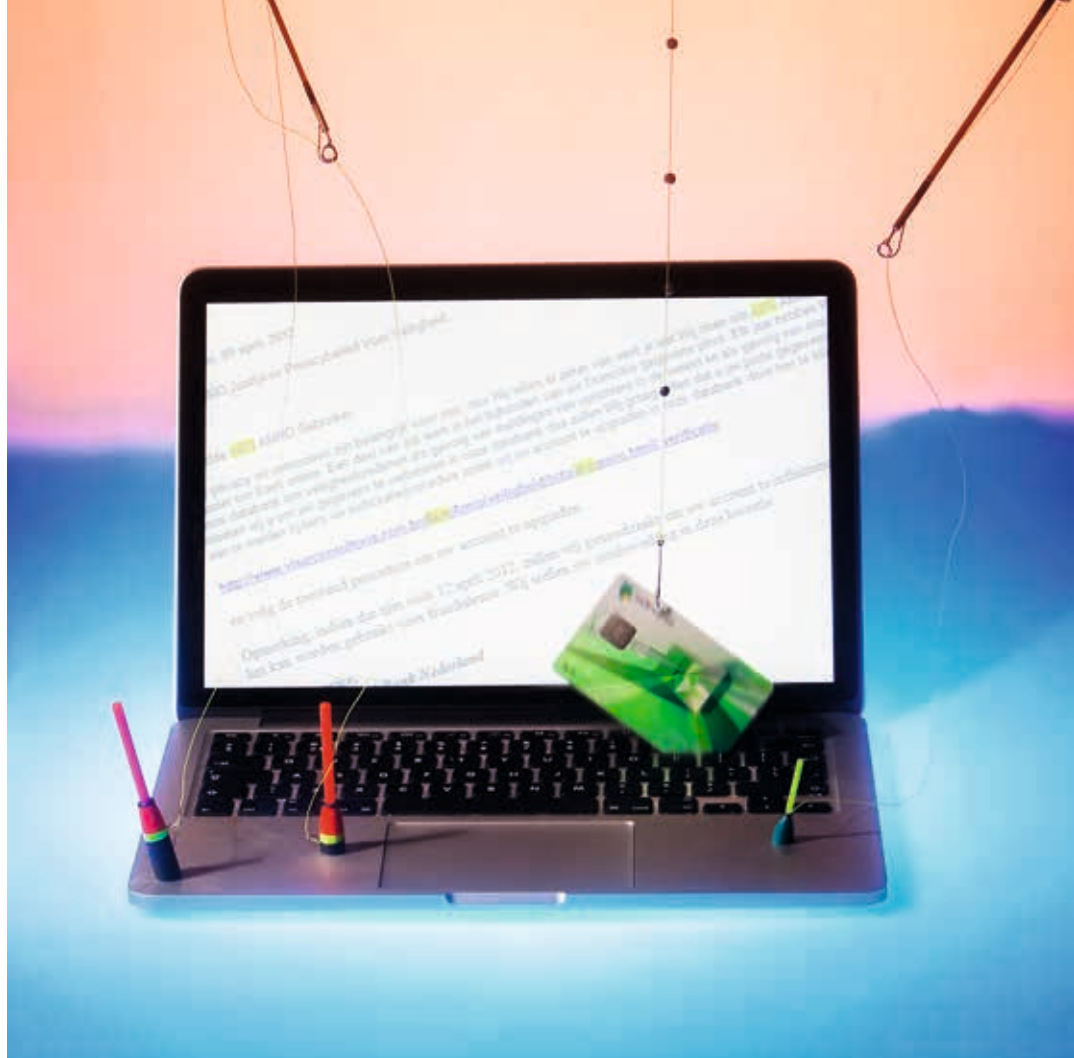
Openen 'De winkel opent om 9.00 uur' is een goede zin, maar 'gaat open' kan natuurlijk ook. >> www.onzetaal.nl/openen

Pinksteren *Pinksteren* schrijf je met een hoofdletter, maar *pinkstervakantie* en *pinksterbloem* met een kleine letter. >> www.onzetaal.nl/feestdag

Normaliter De klemtoon in *normaliter* hoort op de *a* te liggen: 'nor-má-li-ter'. >> www.onzetaal.nl/normaliter

Iedereen kent ze wel:
de phishingmails
waarmee criminelen
u willen verleiden uw
bankgegevens af te
staan. Die mails herken
je vaak aan het taal-
gebruik.

FRANK JANSEN EN
DANIËL JANSSEN

“Je account kan niet ontvangen bericht langer”

Hoe probeert de e-mailcrimineel onze gegevens op te vissen?

Toen frauduleuze e-mails in opkomst kwamen, zo'n twintig jaar geleden, waren ze erg gemakkelijk te herkennen aan het kreupele taalgebruik: letterlijk woord voor woord vertaald met een woordenboek. En nog steeds belanden er op gezette tijden dergelijke mailtjes in de mailbox, zoals deze uit 2012 van een hardwerkende Chinese zakenman:

Goedemorgen

ik moet uw partnerschap:

Ik ben contact met u op deze manier als gevolg van de noodzaak en de urgentie van deze transactie. Ik ben een manager van een bank in China en een financieel adviseur van Staten voor particuliere investeerder in mijn Bank.

De transactie betrekking heeft op een grote storting totaal 17,3 miljoen dollar (17 miljoen, drie

honderd duizend dollars van de V.S.) van de klant van een dood zonder eventuele nabestaanden of zal van testement.

De schrijver houdt zich niet aan genreconventies voor aanhef en inleidende alinea's. Maar bovendien zijn de meeste zinnen ongrammaticaal en zitten er spel- en interpunctiefouten in de tekst. Uit een onderzoek van Google komt naar voren dat slechts 3% van de lezers hier nog in trapt, al is het maar omdat niemand zomaar 17 miljoen dollar krijgt. Wat te mooi is om waar te zijn, is meestal niet waar, redeneren ze. Deze vorm van oplichting is bekend komen te staan als '419 fraude', genoemd naar een artikel in het Nigeriaanse wetboek van strafrecht (veel van deze mailtjes kwamen uit Nigeria).

Dreigen en dwingen

De volgende generatie bedriegers gooit het inhoudelijk over een andere boeg. In plaats van lokken schakelen ze over op dreigen en dwingen. Toch verrad

het taalgebruik nog steeds de kwade bedoelingen. Bijvoorbeeld:

Geachte Account Eigenaar,

We willen alle Microsoft Exchange e-mail account gepland voor vandaag, als onderdeel van onze plicht om de veiligheid van uw mailbox te verbeteren upgraden. Klik op UPGRADE om uw account te upgraden naar Outlook Web Apps 2015. Als uw instellingen vandaag niet is bijgewerkt, zal je account inactief en kan niet verzenden of ontvangen bericht langer.

In deze mail gaat opnieuw van alles verkeerd. De spelling klopt niet ("Account Eigenaar") en de grammatica rammelt ("alle e-mail account", "instellingen is", "zal je account inactief" en ga zo maar door). Deze mail zou Google waarschijnlijk indelen in de categorie gemiddeld geloofwaardige phishingmail, die in 14% van de gevallen succesvol is. Dat lijkt weinig, totdat je beseft dat de Nederlander gemiddeld zestien mailtjes op een dag ontvangt, waarvan er elf commercieel zijn (spam dus) en dat een bedrieglijke inhoud op twee na het meeste voorkomt, na medische en pornografische onderwerpen. De slechte vissers die dit soort mails verzenden, maken dus grote aantallen slachtoffers. Ze verleiden de geadresseerde naar een schijnbaar ordentelijke website te gaan en daar zijn persoonlijke gegevens (wachtwoorden, telefoonnummers, adressen) achter te laten. Met behulp daarvan wordt vervolgens de bankrekening van het slachtoffer leeggetrokken.

Geraffineerder

Maar ook internetcriminelen ontwikkelen zich. Zo zijn hun nepmails steeds geraffineerder aan het worden. Dat geldt voor de lay-out en de logo's, maar ook voor het taalgebruik. Het goede nieuws is dat sommige taalverschijnselen zó subtiel zijn dat ze nog steeds lijken te ontsnappen aan de criminele aandacht: nog altijd bevatten de nepmails veel verschrijvingen, bijvoorbeeld "gerycled", "recyclene", "we verzoeken u gebruikt te maken", "de gedante betalingen" en "Ikea vier zijn verjaardag." Raar eigenlijk, want een tekstverwerker als Word signaleert veel van deze foutjes onmiddellijk. Maar moge-

moeden dat hun kennis van onze taal oppervlakkig is: "De nieuwe contactloosysteem", "de invoersysteem", "de X logo" en "de aantal geskimde passen".

Ook moeilijk: het betrekkelijk voornaamwoord. In veel talen kan dat weggelaten worden, maar in het Nederlands moet er in de volgende zin echt een woordje als *die* bij: "Uw mailbox heeft de opslaglimiet wordt bepaald door de beheerder overschreden."

Revalideren

Een aardig subgenre vormen de taalfouten waardoor je opeens op een andere manier naar je eigen taal kijkt. Een zware jongen eist dat de lezer zijn betaalkaart nog een keer valideert en noemt dat "revalideren". Een nepambtenaar van de belastingen probeert het voor de klant toch wat leuker te maken en schrijft:

Thans verzoeken wij u vriendelijk om dringend het openstaande bedrag te betalen.

In het Nederlands kun je weliswaar goed beleefde bevelzinnen maken zonder werkwoord erin, denk aan "uw paspoort alstublieft". Maar zonder een werkwoord als *lees* klinkt deze zin toch wel erg bot: "Direct aanvragen? Hier de instructies voor configuratie."

En dan is er nog de keuze voor het goede voorzetsel – ook altijd moeilijk in een vreemde taal:

- De camera registreert uw handelingen op een pinautomaat.
- U kunt nu met de nieuwe card geld opnemen zonder deze in te steken in een geldautomaat.
- De technologie die uitgerust is in uw oude kaart.

Waarschijnlijk werd er met de laatste zin iets bedoeld als: 'waarmee uw oude kaart uitgerust is', maar zulke ingewikkelde zinsconstructies levert Google Translate je niet zomaar.

Wat het meest voorkomt, is dat het bericht net niet de juiste toon treft, bijvoorbeeld omdat de briefconventies of het betalingsverkeersjargon verkeerd gebruikt worden:

- Onder alle reserves verblijf ik onder hoogachting, de heer Mr. X.
- Als u het openstaande bedrag voorheen al betaald heeft kunt u deze email als niet verzonden beschouwen.
- (...) dat u een openstaand bedrag heeft staan wegens het overtreden van een verkeersvoorschrift.
- (...) is gebleken dat u door rood bent gereden.
- Hiervoor hanteren wij een minnelijke schikking van € 147,61.
- Wij troffen een betalingsachterstand van uw belastingaangifte aan.

Het register lijkt op het eerste gezicht goed gekozen, maar de schrijver beheerst het formeel-juridische jargon slechts ten dele, en daarmee verradt hij zich. Andere voorbeelden van niet-geslaagde formele taal zijn: "in ten hoogste twee dagen" en "wij willen u mededelen". Dat laatste klinkt veel te

Nog altijd bevatten nepmails veel verschrijvingen, zoals "de gedante betalingen" en "Ikea vier zijn verjaardag."

lijk valt dat niet zo op als je in de Russische versie van dat programma werkt.

De spelling is inmiddels sterk verbeterd, maar nog steeds niet vlekkeloos. Zo troffen we aan: "meerderen malen", "vind u", "Er veranderd" en "Dat betekend". Toegegeven, zulke foutjes vind je in elke tekst weleens, maar je verwacht ze niet in de berichten van banken en advocaten. De schrijvers hebben moeite met het woordgeslacht, wat doet ver-

onderdanig. Een instantie als een bank zou schrijven: ‘wij delen u mee’.

Gleuf

Soms is de toon juist te informeel voor het genre. Een e-mailcrimineel belooft op de volgende manier een betaalpas terug te sturen: “U ontvangt de pas binnen twee dagen, niet langer.”

Alles wat er mis kan gaan bij dit soort frauduleuze mail, zie je samenvatten in het volgende bericht – nota bene met als thema ‘bedrog in het elektronisch betalingsverkeer’:

Skimmers hebben vele slachtoffers gemaakt en in de afgelopen jaren zijn er meer dan 2 miljoen betaalpassen geskimd. De banken hebben in 3 jaar tijd een nieuw systeem bedacht en hebben inmiddels de automaten zo goed mogelijk beveiligd tegen de praktijken van de skimmers. In het verleden konden de criminelen heel eenvoudig een frame plaatsen over de gleuf. In veel Europese landen hebben ze al afscheid genomen van de ouderwetse invoersysteem. In Nederland zijn ze nog steeds in gebruik.

De openingszin maakt een onbeholpen indruk door die verbinding met het woordje *en*. “Bedacht” in de tweede zin is te informeel; daar zou je *ontwikkeld*

Hoe herkent u phishingmails?

Hier is de top-vijf van verdachte kenmerken:

1. Wijkt het adres van de afzender, het stuk na het apenstaartje, af van dat van onmiskenbaar authentieke e-mails van hetzelfde bedrijf?
2. Wijkt het adres van de website waar de e-mail u heen loodst, af van dat van de officiële website?
3. Moet u van de afzender uw gegevens (adressen, telefoonnummers, wachtwoorden) opgeven?
4. Is er geen persoonlijke aanhef of klopt uw naam niet?
5. En ten slotte natuurlijk: staan er spel-, taal- en stijlfouten in de mail?

Is uw antwoord op één of meer van deze vragen ‘ja’, laat de mail dan onbeantwoord.

verwachten. En de rest van de alinea doet chaotisch aan. Toch heeft deze frauduleuze mail voor de nodige problemen gezorgd. De inhoud sloot namelijk perfect aan bij de actualiteit. De banken waren inderdaad pasjes met een strip aan het vervangen door die met een chip, en de lezers wisten dat. Volgens het al genoemde Google-onderzoek is de kans dat lezers bij dergelijke bijna volmaakte e-mails erin trappen maar liefst 45%.

Slotje

Het taalgebruik kan u op het spoor zetten van bedrog, maar gelukkig kunt u ook gebruikmaken van andere aanwijzingen. De website van een bank of betalingsinstelling heeft een elektronisch beveiligd adres, wat je kunt zien aan het groene adres, met een slotje. Kijk ook goed naar het e-mailadres van de afzender, en dan vooral naar het deel na het apenstaartje. Zo is het onwaarschijnlijk dat de NS bereikbaar wil zijn onder @qmxr.chineseselfies.com, of de nationale grootgrutter onder @mx2.jocelyne.net. Net zo onwaarschijnlijk is het dat u in contact kunt treden met de distributeur van zogeheten eroboxen via het adres @beklimmingsprogramma.eu.

Een ander teken van onbetrouwbaarheid zien we als de tekst van de e-mail halverwege overgaat in een heel andere taal of afwijkend schrift, bijvoorbeeld: “-/*//++--_+@..miri?aque +-//*+--+ +.....+cookbook+*/+++++Wegner++++++ +*+++++ {}}=/{}}={}/~/={~/} =~}=/{calendario}}~{}/{{~/}/=}} {/}=~/==/=:: igualado**++ -/*-”, enzovoort. Of als de afzender een e-mailadres gebruikt waar u al lang vanaf bent. En dan zijn er nog de e-mails waarin u aangesproken wordt met “Beste Dml Jansen”, of als een boef, met een initiaal: “Beste F”

Phishingmails worden steeds beter. Toch is het nog steeds goed mogelijk om zelf uit te vissen of je met een phishingmail te maken hebt. Beschouw de mail in zijn geheel. Past alles, inhoud, afzender, tekst, bij elkaar? Wie hierop let, kritisch leest en gebruikmaakt van zijn taalgevoel, kan weinig gebeuren. <

Trouwe leden

Wie lid wordt van een vereniging of abonnee van een tijdschrift krijgt vaak een welkomstcadeau. Maar zouden ook trouwe leden niet af en toe zo moeten worden beloofd? Ja, vinden wij.

Daarom verloot Onze Taal elke maand tien taalboeken onder de vaste leden. Iedereen die meerdere jaren lid is van Onze Taal, loot mee. Deze maand vielen in de prijzen: B. Altorffer, J.F.A.M. ten Berg, F. Daandels, W. Fermont, T. van der Hammen, H.J.C. Kandelaars, J.H.M. Ranzijn, B.J. Roorda, F. Stumpel en D.A. v.d. Toorn.

Erik van der Spek buigt zich maandelijks over beeldspraak die de tijdgeest vangt – en soms zelfs ook bepaalt.

Kakkerlak

“H et heetst van de strijd kent de grofste metaforen. De ontmenselijking van de tegenstander begint met woorden als *ongedierte*, *het gele gevaar*.” Zo schrijft Louise Fresco in haar column in *NRC Handelsblad* van 9 september 2015. *Kakkerlak* is een van de benamingen in dit verband. De Britse columniste Katie Hopkins vergeleek in *The Sun* migranten met kakkerlakken en riep op tot de inzet van bewapende vliegtuigen om hen tegen te houden.

De tegenstander ontmenselijken is een beproefde strategie, die ook werd toegepast door de Duitse nazi-ideologen. Recenter is de genocide in Rwanda, waar de Tutsi's structureel 'kakkerlakken' werden genoemd. De beruchte Radio Mille Collines zond om het uur boodschappen uit als “Dood! Dood! De graven met kakkerlakken zijn nog maar halfvol! Haast jullie en vul ze allemaal!”

De animositeit tussen Ajax en Feyenoord is minder heftig dan tussen de Hutu's en de Tutsi's, maar ook Feyenoord-supporters worden geregeld voor kakkerlak uitgemaakt. In 2009 bracht een supermarktketen een album uit voor voetbalplaatjes; bij Feyenoord was een kakkerlak afgebeeld. Columnist Hugo Borst schreef hierover in het *AD* dat het beeld van de kakkerlak hem niets doet. “Integendeel. De kakkerlak is een indrukwekkend beest. De Jood onder de insecten. Want: onuitroeibaar.” Wat weer een aanklacht opleverde: Borst had Joden met kakkerlakken vergeleken.

Ook in Frankrijk wordt gescholden op kakkerlakken ('les cafards'), die we moeten doodtrappen. De vijand is hier IS, in Frankrijk meestal Daesh genoemd. Mohammed Benza-kour vertelt in *NRC* dat *daes* in het Arabisch ook 'vertrappen' betekent. In dat geval hebben we de omweg via de kakkerlak niet meer nodig.

ERIK VAN DER SPEK

Foto: 123RF

De 419

H é! Waar wás je nou?!
- Sorry man, sorry, ik ben al vierentwintig uur op.

Non-stop aan het werk.

- Wat is er aan de hand?

- Internetscam. We zijn failliet. En de FBI is onderweg naar de zaak.

- Wat? Hoe kan dat?

- Oh man ... een nachtmerrie.

- Maar wat is er dan gebeurd?

- Nou, het begon met een mailtje van een Nigeriaanse prins, die wat geld wou lenen. Hij was heel rijk, maar nu had hij even driehonderd dollar nodig en dan zou ik het in een week dubbel terugkrijgen.

- De 419.

- Huh?

- De 419. Zo heet-ie! De oudste oplichterstruc van het internet! En daar trap jij in!

- Ja, nee, nou ja, eerst niet natuurlijk, maar oké, honderd procent winst in een week tijd, toch leuk, dus ik maak dat geld over. Krijg ik weer een mailtje. Van de Internationale Monetaire Politie Recherche Taskforce. Dat die prins een oplichter is en of ik maar snel even al mijn bankgegevens wil opgeven.

- Dat is phishing, man! Dus?

- Nou ja, ze zeiden dat ik medeplichtig was, maar als ik meewerkte, zouden ze daar rekening mee houden.

- En toen?

- Toen werd er vijftienduizend euro van m'n rekening afgeschreven. Dus ik terug naar die website. Kan ik een klachtenformulier downloaden.

- O ja. En dat dééd jij?

- Ja, want ik wou een klacht indienen. Ik vond dat niet correct. Dus ik download dat bestandje. Wat blijkt? Dat is eh, hoe heet

het, malware?

- Ja, hèhè. Wat was het?

- Cryptolocker?

- Weet je 't zeker?

- Ja, of nee, cryptowall, kan dat?

- Wat? O, man, dat is digitale cyanide. Jullie zijn totaal gefuckt!

- Tja, nou ja, inderdaad, want de hele zaak ligt nu plat. De server, de desktops, de laptops, de iPads –

alle data geblokkeerd.

- Ja, daar kun je op wachten. Dan ben je geransomd.

- Gewat?

- Jullie hebben een Trojaans paard binnengehaald dat alle deuren op slot gedaan heeft en losgeld vraagt om ze weer open te doen. Trojan ransomware, your worst nightmare.

- Wat betekent dat allemaal?

- Dat je dus zwaar de sjaak bent. Wat zeg ik? Dit is de Totale, Ultieme Sjaakheid. Ik zal jou voortaan Zijne Koninklijke Sjaakheid moeten noemen.

- Ja, zo iets ja. (Zucht.) Of we even vijftigduizend bitcoins willen overmaken naar een bankrekening op de Bahama's.

- En weet je wat het erge is? Het kan net zo goed een ouderwetse worm geweest zijn, of een drive-by met een find-not, en voor je het weet heb je een botnet-disruptie.

- Ik begrijp het niet. Wij hebben toch Norton?

- Norton?! Dat is ... dat is de gordijnen dichtdoen tegen een nucleaire explosie! Hoe naïef kun je zijn! Je mag nog blij zijn dat je niet van je bed gelicht bent, door de hackers van het darknet.

- Echt waar?

- Man! Een 419! Wie reageert er nou op een 419?!

- Ja maar hij kwam van een hele goede familie!

JAN KUITENBROUWER

Briesende paarden, dravende paarden

Wat woordcombinaties onthullen over woordbetekenissen

Dat er in teksten meer gesproken wordt over 'mooie' actrices dan over 'lelijke', zegt ook iets over het wóórd *actrice*. Woordenboekmakers kijken steeds vaker naar dat soort combinaties.

BERTHOLD VAN MARIS

Illustratie: Frank Dam

Een brunette is 'een vrouw met donkerbruin haar'. Zo wordt dat woord in een woordenboek gedefinieerd. Maar is daarmee alles gezegd? Of roept het woord *brunette* een rijkere betekeniswereld op dan alleen die prozaïsche betekenisomschrijving? *Brunette* wordt vaak gesignaleerd in het gezelschap van woorden als *aantrekkelijke*, *elegante*, *knappe*, *mysterieuze*, *slanke* en *weelderige*. Die begeleidende woorden vertellen op de een of andere manier óók iets over de betekenis van *brunette*, over de associaties die het woord oproept. Die zijn bijna altijd positief en vaak ook sensueel.

Vrienden

'Zeg mij wie uw vrienden zijn en ik zal u zeggen wie u bent.' Die bekende uitdrukking geldt ook voor woorden: zeg mij met welke woorden u veel voorkomt en ik zal u zeggen wat u betekent.

Woordenboekmakers zijn steeds meer geïnteresseerd in veelvoorkomende combinaties van woorden. En dan niet alleen combinaties als *blauwe maandag* en *spitsroeden lopen*, waarvan je de betekenis niet zomaar kunt afleiden uit de betekenis van de afzonderlijke woorden, maar ook heel simpele en voorspelbare combinaties zoals *mooie jurk* en *cola drinken*. Het is de laatste twintig jaar natuurlijk ook veel gemakkelijker geworden om daar een goed beeld van te krijgen. Er zijn tegenwoordig grote hoeveelheden gedigitaliseerde tekst beschikbaar, die door de computer moeiteloos doorzocht kunnen worden. Een woordenboek dat gretig gebruikmaakt van die nieuwe mogelijkheden is het *Algemeen Nederlands Woordenboek* (ANW), een wetenschappelijke beschrijving van de woordschat van het hedendaagse Nederlands, waar nu door het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) aan gewerkt wordt.

Inmiddels zijn er 18.000 trefwoorden beschreven en online gezet op anw.inl.nl.

Bekende actrice

In dit ANW worden bij ieder trefwoord ook de meestvoorkomende combinaties genoemd. In een papieren woordenboek zou dat te veel ruimte vergen. Maar het ANW is een online woordenboek – ruimte genoeg.

Het ANW geeft bij *actrice* de volgende combinatiewoorden:

spelen

bekende, beroemde, gevierde, goede, grote, slechte

Blijkbaar zijn beroemd-zijn en goed- of slecht-zijn belangrijke aspecten van het *actrice*-zijn. In het ANW hebben ze dat soort secundaire betekenisinformatie ondergebracht in een apart onderdeel, het zogeheten ‘semagram’. Daarin is bij *actrice* onder andere deze aanvulling te lezen: “kan beroemd worden en wordt dan vaak gezien als idool.”

Het is opmerkelijk dat combinatiewoorden die iets over het uiterlijk van de *actrice* zeggen – *mooie, knappe, beeldschone, sexy* – in het ANW niet genoemd worden. Maar als je googelt, vind je dat *mooie actrice* honderd keer zo vaak voorkomt als *lelijke actrice*. Bij het horen van het woord *actrice* zien we in gedachten eerder een *mooie* dan een *lelijke* vrouw voor ons.

Zo komt de combinatie *dure advocaat* ook veel meer voor dan *goedkope advocaat*, en *lief meisje* vaker dan *stout meisje*. Dat vertelt iets over de associaties die de woorden *advocaat* en *meisje* bewust of onbewust in ons oproepen.

Hoefdier met manen

Het ANW heeft een heel ruime opvatting van wat de betekenis van een woord is. Betekenis is in dit woordenboek eigenlijk alles wat in je hoofd opkomt bij dat woord. Wat is bijvoorbeeld een paard? Het ANW geeft als definitie: “hoefdier met manen, een langharige staart en relatief korte, opstaande oren, dat bij ons voornamelijk gebruikt wordt als rijdier of trekdiër”. Maar het woord *paard* roept natuurlijk een veel rijkere betekeniswereld op: geluiden die paarden maken, de kleur van hun huid, de manier waarop ze bewegen, de dingen die mensen ermee kunnen doen. Al die aspecten worden in het ANW ook netjes opgesomd, in een semagram.

Lief meisje komt vaker voor dan stout meisje, en dat zegt iets over de associaties die het woord meisje oproept.

Hoe groot die betekeniswereld rondom het woord *paard* is, blijkt uit de hoeveelheid combinatiewoorden die het ANW geeft (honderdvijftig!):

bijten, bokken, briesen, draven, etc.
aansporen, africhten, berijden, etc.

Andalusisch, Arabisch, bruin, Fries, etc.
een man te paard, een ruiter te paard, politie te paard, etc.
kudde paarden, span paarden

Het aantal combinatiemogelijkheden dat het ANW geeft bij *krokodil* is daarmee vergeleken zeer bescheiden; je vindt er onder meer:

zwemmen
vangen
hongerige, wilde, opgezette

Binnen het Nederlandse taalgebied zijn paarden duidelijk veel belangrijker en nuttiger dan krokodillen.

Lesbisch

De redacteurs van het ANW beschikken over software waarmee alle combinaties van ieder woord in een paar muisklikken getoond kunnen worden, met bijbehorende statistieken. De computer heeft dan razendsnel gezocht in een hoeveelheid tekstmateriaal van honderd miljoen woorden.

Met datzelfde programma kun je ook de combinatiemogelijkheden van twee verschillende trefwoorden naast elkaar leggen. Dan is het bijvoorbeeld aardig om het combineergedrag van *vrouw* en *man* met elkaar te vergelijken. Er blijkt één woord te zijn dat veel meer bij *man* dan bij *vrouw* voorkomt: *homoseksuele*. Andersom is er één woord dat uitsluitend bij *vrouw* voorkomt: *lesbische*.

De woorden *mooie* en *blonde* komen wat vaker voor bij *vrouw*. *Rijke, aardige, sterke* en *machtige* wat vaker bij *man*. Dat vertelt ongetwijfeld het een en ander over de associaties die de woorden *man* en *vrouw* oproepen.

Kill, meet, marry

Voor het Engels is er sinds kort het prachtige *A Frequency Dictionary of Contemporary American English*, waarin voor elk van de vijfduizend meestgebruikte woorden van het Amerikaanse Engels de dertig meestvoorkomende combinatiewoorden gegeven worden. De samenstellers doen dat omdat – zoals ze het zo mooi formuleren – “you can tell a lot about a word by the other words that it hangs out with”.

Wat zijn bijvoorbeeld, in de Verenigde Staten, de werkwoorden die het meest gebruikt worden bij *wife*? *Kill, meet, marry, murder, beat, divorce* en *sleep* (in die volgorde). Voor *husband* is het rijtje ongeveer hetzelfde: *kill, meet, lose, marry, divorce, murder* en *sleep*. Dat *kill* hier zo hoog scoort, heeft waarschijnlijk veel te maken met de aard van het tekstmateriaal waar het woordenboek voor een groot deel op gebaseerd is: veel krantenberichten.

Wife en *husband* worden ook voor een deel met dezelfde bijvoeglijke naamwoorden gecombineerd: *future, estranged* (‘ex’) en *beloved*. Maar er zijn ook verschillen:

Meer bij *wife*: *pregnant, beautiful, lovely* en *dear*
Meer bij *husband*: *late* (‘overleden’), *abusive* (‘ruw, gewelddadig’), *loving* en *devoted* (‘toegewijd’)

Een 'wife' is vaker 'beautiful' of 'lovely', terwijl een 'husband' vaker 'loving' of 'devoted' genoemd wordt. Interessant. Dat vrouwen geregeld 'pregnant' zijn, ligt voor de hand. Maar dat mannen geregeld 'abusive' zijn ook?

Vreselijke jeuk

De combinatiemogelijkheden werpen ook een nieuw licht op het fenomeen 'synonymie'. Van twee synoniemen zou je misschien verwachten dat die dezelfde combinatiemogelijkheden hebben. Maar helemaal hetzelfde is het vrijwel nooit; er zijn altijd wel kleine of grotere verschillen, waardoor je je kunt afvragen of die woorden wel honderd procent synoniem zijn.

Vergelijk je het combineergedrag van *huis* en *woning* met elkaar, dan rolt er bij het ANW dit uit:

Meer bij *huis*: *kopen, verkopen, bouwen, zoeken, leeg, oud*

Meer bij *woning*: *huren, goedkope, luxe, onbewoonbare, zelfstandige, vooroorlogse, bescheiden, energiezuinige, particuliere, betaalbare*

Er is dus een verschil. Al is het moeilijk om precies vast te stellen wat dat is. Heeft *woning* een wat abstractere betekenis dan *huis*? *Woning* (en alle andere woorden die in combinatie daarmee voor-

Het woord *drastisch* kun je eigenlijk alleen goed beschrijven door voorbeelden te geven van de combinaties waarin het voorkomt.

komen) lijkt misschien ook meer makelaars- en overheidsjargon te zijn.

Als je *vreselijk* en *verschrikkelijk* met elkaar laat vergelijken, vind je:

vreselijk(e) vaker bij: *jeuk, misverstand, haast, dilemma*

verschrikkelijk(e) vaker bij: *nachtmerrie, explosie, stank*

Er is kennelijk een heel klein nuanceverschil, maar het is nog niet zo makkelijk om dat precies onder woorden te brengen.

Woordassociatie-experiment

Welke woorden we bij elkaar vinden horen, blijkt niet alleen uit grote verzamelingen tekstbestanden, maar ook uit associatie-onderzoek, waarover ik eerder (december 2009) schreef in *Onze Taal*. Op de website van de KU Leuven kunnen mensen al jarenlang laten weten welke woorden ze associëren met bijvoorbeeld *moeilijk* (*examen, makkelijk* en *lastig*) en *honger* (*eten, Afrika* en *dorst*).

In totaal gaven mensen bijna drie miljoen associaties bij negenduizend verschillende woorden. Zie www.kuleuven.be/lsa.

Foto: Jan van Wijk

Het woord *kopen* komt vaker voor met *huis* dan met *woning*.

Testjes

Sommige woorden zijn moeilijk te definiëren. Het bijwoord *drastisch* bijvoorbeeld. Een woordenboekmaker komt niet veel verder dan de betekenisomschrijving 'krachtig, ingrijpend'. *Drastisch* is een woord dat altijd met een bepaald type werkwoord gecombineerd wordt: *verlagen, verhogen, inkrimpen, uitbreiden* en *ingrijpen*. Je kunt dat woord eigenlijk alleen goed beschrijven door voorbeelden te geven van de combinaties waarin het voorkomt.

Er zijn meer van die woorden: *uitentreuren, ademloos*. Die hebben ook specifieke combinatievoorkeuren:

uitentreuren: *geanalyseerd, onderzocht, herhaald, uitgelegd*

ademloos: *blijven staan, lezen, luisteren, kijken, toekijken*

Uit testjes die je met mensen kunt doen, blijkt dat woorden die veel gebruikt worden, in de hersenen sneller verwerkt worden dan woorden die weinig gebruikt worden. Voor woordcombinaties geldt hetzelfde.

Je laat mensen op een computerscherm woordcombinaties zien en vraagt ze om zo snel mogelijk, via een keuze uit twee toetsen, aan te geven of die combinaties correct of niet correct Nederlands zijn. Bij veelvoorkomende combinaties drukken de proefpersonen net even wat sneller op de correct-toets dan bij weinig voorkomende correcte combinaties. Veelvoorkomende combinaties worden in de hersenen blijkbaar sneller verwerkt.

Poëzie

Daar staat tegenover dat ongebruikelijke woordcombinaties verrassender en daarmee ook informatiever zijn. Een veelvoorkomende combinatie vertelt je meestal iets wat je ongeveer al wel verwachtte of wist: "Dat paard hinnikt." Ongebruikelijke combinaties verrassen en voegen iets toe aan wat je over de wereld dacht te weten: "Dat paard blaft."

Sommige dichters proberen de gebruikelijke combinaties zo veel mogelijk te mijden. Lucebert deed dat continu:

onder bronstige regens wandelen grimmige
vogels
gras groeit spichtig als ijs en vlammen daartussen
grote ovens fluisteren hoog op de heuvels

Alleen “gras groeit” en “hoog op de heuvels” zijn hierin gangbare en dus snel te verwerken combinaties. Alle andere combinaties zijn ongebruikelijk en dwingen tot langzamer lezen of herlezen. De informatiedichtheid van deze poëzie wordt, door die opeenhoping van verbindingen en combinaties, erg hoog.

Vergelijk dat eens met een eenvoudig nieuwsbericht:

De ondergang van schoenenreus Macintosh werd onafwendbaar, nadat onderhandelingen over een kwijtschelding van een deel van de schulden door de banken mislukten.

Een paar heel gangbare woordcombinaties worden hier aaneengeregen tot een zin: *ondergang onafwendbaar, kwijtschelding van schulden, onderhandelingen mislukten*.

Keihard aanpakken

Internetactivist James Sjaalman heeft eens alle lezersreacties op de website Telegraaf.nl verzameld en geanalyseerd op woordcombinaties. Dan blijkt dat sommige woorden bovengemiddeld veel door die lezers gebruikt worden. Zoals: *aanpakken, heren en cultuur*.

En dan is het ook aardig om de computer te laten vaststellen met welke andere woorden die drie woorden het meest gecombineerd worden:

aanpakken: keihard, hard, harder, ouders, flink, stevig, tuig, criminelen, criminaliteit
heren: hoge, rechters, politici, voetballers, bestuurders, dienen, journalisten
cultuur: onze, Nederlandse, westerse, andere, graai, achterlijke

Als je eenmaal weet welke woorden meer en welke minder voorkomen in zulke lezersreacties, en welke woordcombinaties meer en welke minder gebruikt worden, dan kun je een computerprogramma (een zogeheten bot) aan de hand van die informatie nieuwe zinnen laten maken in de stijl van die *Telegraaf*-lezers. Vaak zijn dat onzin-zinnen, maar is de stijl van die onzin-zinnen toch herkenbaar als een soort van *Telegraaf*-lezersstijl.

Een paar jaar geleden was zo’n bot actief op Telegraaf.nl, die heerlijke zinnen achterliet als:

- Alleen de hoge heren vullen goed hun zakken, laten hun maar inleveren, ons land is verkocht, SCHANDE!!
- Onmiddellijk aanpakken die salarissen. Het kan toch niet zo zijn dat de belastingbetaler wel moet boeten en de slechte niet aanpakken. <

Met dank aan ANW-medewerker Rob Tempelaars.

Van Aaf tot z

Keimottig

Een kennis had mij gewezen op het bestaan van de Vlaamse versie van *Wie is de mol?* Die was erg leuk, vertelde hij, en dat bleek te kloppen. Ik kijk de afleveringen momenteel vrij gejaagd en ademloos terug op YouTube.

Het programma begon ooit in Vlaanderen, ging daar een tijd van de tv af – het was niet zo’n succes als bij ons – en nu is het weer terug. In plaats van met bekende mensen wordt het met onbekende mensen gespeeld, wat best een verademing is (geen sterren die elkaar al eeuwen kennen, iets minder aanstelleritis). En het heet niet *Wie is de mol?* maar gewoon *De mol*. En: het is in het Vlaams.

Nu is Vlaams een van mijn favoriete talen – Is het een taal of een dialect? Dat weet ik niet eens, en zelfs het twijfelen daarover zal me al vast op veel boze brieven komen te staan – en ik leer nu, door *De mol*, weer veel over het Vlaams en zijn gebruikers.

Zo hebben Vlamingen zulke verschillende accenten dat zij ondertiteld moeten worden, en daar zitten ze ook echt mee. “Ik word niet ondertiteld!”, roepen ze pocherig tegen elkaar in het programma. En dat gebeurt dan toch.

Verder zijn er nieuwe woorden die ik leer. Mijn theorie is dat je talen erg mooi kunt vinden – Frans, Portugees, of in mijn geval Zweeds – maar dat je het meest kunt lachen om de talen die het dichtst bij de jouwe liggen. Daarom is iedereen in Nederland zo dol op Afrikaans en Vlaams.

Keimottig bijvoorbeeld, daar had ik nog nooit van gehoord. Het kwam in de tweede aflevering voor, toen een deelneemster die net uit het spel gegooid was, in een auto moest plaatsnemen met de kans om weer terug te komen in het spel – en toen dat niet lukte, kreeg ze een rode verfbom in haar gezicht. Dat geheel was, zoals een andere deelneemster zei, “keimottig”. *Keimottig* is sindsdien niet meer uit mijn hersenen verdwenen, sterker nog: ik gebruik het nu zelf in veel situaties.

Waar ik ook erg gek op ben geworden, is *mannekes*. Het duurde een paar afleveringen voordat ik precies begreep wat *mannekes* betekende. Het werd veel gezegd, door de deelnemers tegen de rest van de groep, en ook de presentator bedient zich veel van *mannekes*. Eerst dacht ik dat het ‘mannen’ betekende, maar het werd ook tegen de vrouwen gezegd. Toen bedacht ik dat het vast correspondeerde met het Nederlandse *jongens*, want dat kun je ook tegen meisjes zeggen. Maar inmiddels begrijp ik dat het meer een uitroep is, in de zin van ‘jóngens!’

Mannekes zit nu ook in mijn dagelijks taalgebruik.

Zo leer je nog eens wat van een spelletjes-slash-avonturen-slash-onzinprogramma.

Wie de mol is, daar heb ik geen idee van, natuurlijk.

AAF BRANDT CORSTIUS

(weer)
studeren,
iets voor jou?
www.itv-hogeschool.nl

tolk /vertaler

DUITS / ENGELS / FRANS / ITALIAANS / RUSSISCH / SPAANS

ITV HOGESCHOOL VOOR TOLKEN & VERTALEN

Wij maken werk van jouw passie!

Op tv, op straat,
online – overal
hoor en lees je
weer net iets
andere talen en
taaltjes. Guus
Middag staat
er maandelijks
bij stil.

Katinka Polderman

Ik zette de radio aan en viel in de aankondiging van een live-optreden van Katinka Polderman. Ik kende haar een beetje, als een singer-songwriter van simpele liedjes met simpele tokkelbegeleiding met een cabaretse of absurdistische inslag, maar wel altijd met een melancholieke ondertoon. Vergelijk Hans Dorrestijn. Dit nieuwe liedje kende ik niet. Het heette 'H₂O' en het begon zo: "Wat je net uitpieste in de wc / was misschien ooit wel een deel van de zee, / misschien was 't een ijsschots in een oceaan / en voer de Titanic daar toen tegenaan." Dus dit ging over de herkomst van onze pies. Of, iets algemener, over de kringloop van water. Polderman vond het leuk om daarover door te fantaseren. Waar kon die zojuist uitgepieste pies zich allemaal wel niet eerder bevonden hebben? "Misschien was het wijn bij een heel chic diner / van keizer Nero of prins Willem II, / misschien is het zelfs dat in jouw kop bouillon / ooit iemand de Elfstedentocht won."

Uithoeken

Water kan bevriezen en Elfstedentochtijs worden en later weer smelten en via allerlei omwegen (er staat geen naam of plaats van herkomst op) opgaan in een kop bouillon. Het is grappig om dat allemaal zo te bedenken en om zo heel verschillende werelden bij elkaar te brengen: pies, wijn, bouillon, keizer, prins. Maar het is ook een verbijsterend gegeven dat tot nadenken stemt. Via water is iedereen met allerlei tijden, met allerlei mensen in allerlei gedaanten in allerlei uithoeken verbonden. Wie staat daar ooit bij stil? Katinka Polderman nu even wel, in het refrein van haar waterlied: "Toen werd het een wolk en toen viel het weer neer, / zo ging dat al honderd en tig miljard keer. / Het was er altijd al nog voor jij bestond, / 't verdampt en het valt en dat gaat alsmaar rond."

Foto: Jaap Reedijk

Katinka Polderman:
"t verdampt en
het valt en dat gaat
alsmaar rond."

Het is nog waar ook, en het sluit aan bij wat al heel lang in allerlei religies gedacht wordt over de kringloop der dingen. Ik moest denken aan dit citaat van de Chinese filosoof Zhuang Zi, ter bemoediging van allen die net hun laatste adem hebben uitgeblazen: "Groots is de Schepper! Wat gaat hij nu van je maken? (...) Zal hij je misschien tot de lever van een muis maken? Of tot de poot van een insect?" (vertaling Kristofer Schipper). Of aan een kwatrijn van de Perzische dichter Omar Khayyam, waarin hij ons maant om onze tred licht te laten zijn: het doffe stof waarop wij lopen "was eenmaal / de stralende oogbal van een vrouw wellicht" (vertaling J.H. Leopold).

Moleculen

Alles kan ooit iets anders geweest zijn en ooit nog iets anders worden. Het is oude wijsheid, maar ook gewoon moderne wetenschap. In de lucht die wij inademen, zitten moleculen die ook door keizer Nero, of prins Willem II, of een oude Elfstedentochtwinnaar zijn gegaan – kwestie van statistiek. Wij zijn gemaakt van sterrenstof – kwestie van sterrenkunde. "De scherven van de kosmos vind ik in m'n thee", noteerde de dichter I.K. Bonset honderd jaar geleden al.

Het zou een regel uit het H₂O-lied van Katinka Polderman kunnen zijn. "Wat je net dronk in een beker of glas / was misschien ooit dinosaurussenplas, / of het stond

in een potje in het atelier / van Rembrandt – die spoelde zijn kwasten d'r mee." Even dacht ik, al luisterende, dat haar lied een eenvoudig opsommingslied zou worden, maar toen volgde er nog een verrassende wending. Ze had al veel verschijningsvormen van water de revue laten passeren (pies, zee, ijs, oceaan, wijn, bouillon, wolk, dinosaurussenplas, kwastspoelwater), maar nog niet deze: de traan. "Soms als ik moet huilen van heel groot verdriet, / alleen op m'n bankstel als niemand het ziet, / dan vang ik een traan op de rug van mijn hand / en denk aan een bui in een ver en warm land." En dan denkt zij aan nog wel meer verschijningsvormen van water die deze traan eerder geweest zou kunnen zijn: "Aan mist in de bergen, aan rijp op 't gras, / aan alles wat die traan nog zijn zal en was."

Daar gaat toch een grote troost en relativering van uit, van de gedachte dat die verdrietige, in eenzaamheid gehulde traan al eerder zo veel andere gedaanten heeft aangenomen. Het is dan nog maar één stap naar de vondst waarmee Polderman haar waterlied besluit: "Ik denk: mijn verdriet is geen heel gek geval, / een ander die hilde mijn tranen vast al." Zo kan iemand zichzelf enigszins van zijn eigen verdriet genezen. Als die traan een al eens eerder gehulde traan is, dan blijft het verdrietig, maar het verdriet wordt er toch iets kleiner door. Gedeelde smart is halve smart. <

Mag je 'groter als' zeggen?
En 'vilm'? In november
konden de bezoekers van
het Onze Taal-congres zich
uitspreken over zulke
kwesties. Hoe oordeelden
zij? En wat zijn de verschil-
len met tien jaar geleden?

FRANK JANSEN

Illustratie: Matthijs Sluiter

Streng, maar genuanceerd

Onze Taal-leden over taalfouten

Wat is goed: 'Die schoenen passen me niet' of 'Ik pas die schoenen niet'? Zeg je nu 'oto' of 'auto'? Goed, het zijn niet de belangrijkste keuzen in het leven, maar ze houden Onze Taal-leden wel bezig – in ieder geval de leden die op 7 november vorig jaar het tweejaarlijkse Onze Taal-congres in Breda bezochten. Een groot deel van hen vulde toen een enquête over dit soort taalkwesties in, waarna de resultaten konden worden vergeleken met die van het congres van tien jaar eerder, in 2005.

In 2015 vulden 817 van de 1338 congresdeelnemers het formulier in. Van hen was 63% vrouw, en maar liefst 49% oefende een taalberoep uit. Jongeren (onder de 30) waren ondervertegenwoordigd (7%), en zestigplussers oververtegenwoordigd: 53%. Om groepen van vergelijkbare grootte te krijgen, hebben we een tweedeling gemaakt van jongeren – nu ja: 'jongeren' ... – tot 60 jaar, en ouderen vanaf 60 jaar.

Hoe zag de enquête die aan deze mensen werd voorgelegd er precies uit? Het ging om 24 taalkwesties, waarbij er telkens twee vormen waren met dezelfde betekenis. Een van die twee vormen wordt

traditioneel als correct beschouwd, de andere door sommigen wél en door anderen niet. De vraag die moest worden beantwoord was of men de dubieuze vorm aanvaardbaar vond. Bij de kwestie 'Groter dan of groter als?' bijvoorbeeld moest er dus met 'ja' of 'nee' worden gereageerd op de stelling: "Groter als is in de spreektaal acceptabel." De enquête van tien jaar geleden was op eenzelfde manier opgezet.

Kommaminnaars?

Wie Onze Taal nog steeds beschouwt als een reservaat voor puristen en kommaminnaars, zal verrast worden door de jongste resultaten. De deelnemers erkennen volmondig (95%) dat leenwoorden als *sowieso*, *impact* en *ambiance* een plaatsje in onze woordenschat verdienen omdat ze voorzien in een behoefte. Dat zijn er nog iets meer dan tien jaar geleden (93%). De prudentie van de deelnemers blijkt ook uit de beantwoording van de vraag of het Genootschap Onze Taal in het openbaar kritiek moet uiten als een professionele taalgebruiker een fout maakt. Nu vindt de helft dat een goed idee; dat is veel minder dan tien jaar geleden, toen de voorstanders met 63% nog duidelijk in de meerderheid wa-

ren. Dezelfde voorzichtigheid blijkt uit het diagram op de volgende bladzijde, die de gemiddelde acceptabiliteitspercentages per taalkwestie laat zien. Enkele heikele varianten worden bijna algemeen afgekeurd, maar bij de meeste liggen de percentages tussen de 20 en 80.

Het valt op dat de mate van goedkeuring niet direct verband houdt met het soort taalkwestie waar het om gaat: zowel bij de klank- als bij de woord- en de zinskwesties zie je eenzelfde variatie. Hoe wordt er zoal geoordeeld binnen deze categorieën?

Klanken

Allereerst de klanken. De stemhebbende *v* en *z* van *veel* en *zacht* zijn in de Randstedelijke omgangstaal stemloos geworden: ‘feel’ en ‘sacht’. Mensen die dat doen, weten best dat er iets op die uitspraak aan te merken valt. Om een goede beurt te maken, doen ze hun best om al die *f*’en en *s*’en weer stemhebbend te maken. Maar zodoende maken ze ook *f*’en en *s*’en stemhebbend die nooit een *v* of *z* geweest zijn: *sabel* en *film* klinken dan als ‘zabel’ en ‘vilm’. Aan zulke zogenoemde hypercorrecties hebben de congresgangers, en vooral de ouderen onder hen, duidelijk een hekel. Slechts 17% vond en vindt de vormen goed. Maar bij deze kwestie hadden de invullers nog steun aan het spellingbeeld. Het wordt interessant om dit oordeel te vergelijken met *zestig*, waarin de correcte uitspraak juist ‘sestig’ is, en dus afwijkt van de spelling. Nu acht 49% de *z*-uitspraak wél correct, een totaal ander antwoordpatroon dus. Tien jaar geleden stemde overigens nog 55% in met ‘zestig’.

Leenwoorden mogen dan breed aanvaard worden, de uitspraak ervan is een mijnenveld. In de enquête werden vooral uitspraakvarianten van Franse leenwoorden voorgelegd. Bij *restaurant* sluit de traditioneel correcte uitspraak aan bij de Franse uitspraak, zonder *t* op het einde, terwijl het alternatief met een *t* aansluit bij de spelling. Die laatste uitspraak keurt 78% goed, 8 procentpunten meer dan in 2005. Bovendien blijken jongeren enthousiaster over de vorm met een *t* dan ouderen; bij elkaar zijn dit twee aanwijzingen dat het Frans op de terugtocht is. Zo kun je ook de veranderde acceptatie van de Franse uitspraak ‘oto’ (voor *auto*) interpreteren. In de vorige eeuw had die nog de voorkeur. Van de jongere congresgangers van nu vindt nog maar 32% ‘oto’ acceptabel, tegen 47% van de ouderen. Echt Frans raakt uit de gratie, maar nep-Frans doet het

met een *g* historisch gezien beter verdedigbaar is. Klinkt het woord zo interessanter? Dan zou dat ook de verklaring kunnen zijn voor de ‘Oudgriekse’ uitspraak van *therapeut* met een *ui*, die traditioneel in Nederland als de juiste beschouwd wordt. Deze uitspraak blijft onverminderd breed geaccepteerd (76%).

Woorden

Hoe zit het met de keuze van de woorden? *Hun* als onderwerp schrijven (‘Hun gaan naar school’) keurt 98% af. Voor de ouderen is het met meer dan 99% helemaal een doodzonde. Maar voor spreektaal ligt het iets anders. Nu vindt 11% het acceptabel: 5 procentpunten meer dan tien jaar geleden. De andere afwijkende vormen van voornaamwoorden die voorgelegd werden, kunnen op meer bijval rekenen. Dat geldt voor het mannelijke *wiens* als dat naar een vrouw verwijst, waar 46% van de jongere congresgangers geen probleem mee heeft, aanzienlijk meer dan de ouderen (31%). Het geldt ook voor het even onterechte vrouwelijke *haar* dat naar een onzijdig woord verwijst (*het bestuur en haar leden*). Dat vindt de helft van de deelnemers eveneens in orde. Dat is opmerkelijk, omdat taalgoeroes sinds jaar en dag juist over deze ‘haarcultuur’ de staf breken. Dat soort taalactivisme heeft geen zin, zou je zeggen.

Een andere hobby van taalgoeroes vindt nog steeds wél weerklank: de regel dat het voegwoord *als* niet gebruikt mag worden in *groter als*. Het percentage dat deze laatste vorm afkeurt, blijft al tien jaar constant op bijna 80%. Het buitenbeentje in deze categorie is *in deze* zonder slot-*n*. Dat is niet zozeer omdat de meeste mensen deze spellingvariant van een obscure schrijftaaluitdrukking nu aanvaardbaar vinden, maar omdat het oordeel in de afgelopen tien jaar strenger is geworden: we zien de goedkeuring dalen van 73 naar 67%.

Zinnen

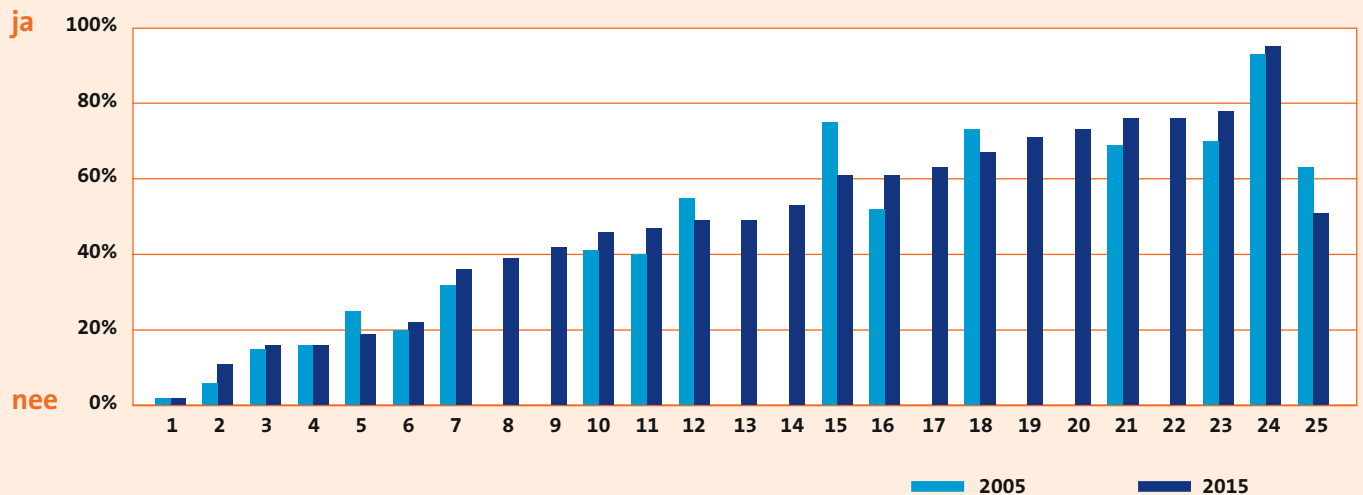
De twee afwijkingen op zinsbouwniveau die voorgelegd werden, hebben beide te maken met de interpretatie van het onderwerp van de zin. Veel mensen zeggen ‘Ik pas deze schoen niet’ als ze bedoelen: ‘Deze schoen past mij niet.’ De acceptatie van deze vorm stijgt geleidelijk. Dat blijkt niet alleen uit het feit dat de huidige congresgangers met 36% acceptatie 4 procentpunten milder zijn dan die van tien jaar geleden, maar vooral ook uit het feit dat de jongeren van nu 15 procentpunten milder zijn dan de ouderen. Eenzelfde patroon is er bij ‘Hij/hem wordt voorgelezen.’ Ook hier zien we meer aanvaarding (9 procentpunten) vergeleken met tien jaar geleden en 10 procentpunten meer aanvaarding bij de jongeren.

Ten slotte nog iets over twee vormen die fout geacht worden omdat ze niet ‘logisch’ zijn: *zo optimaal mogelijk*, en *omdat* in plaats van *doordat* om een oorzakelijk verband uit te drukken. De betekenis van *optimaal* is ‘zo goed mogelijk’. Daaruit volgt dat *zo optimaal mogelijk* eigenlijk ‘zo zo goed mogelijk mogelijk’ betekent. Dat is dubbelop en dus onwenselijk. En wie zegt: ‘De weg werd glad omdat het vroom’, gebruikt het voegwoord *omdat* om aan te geven dat het vriezen de gladheid veroorzaakte. Op die manier versmaadt hij het voegwoord dat het

Het onderscheid tussen *omdat* en *doordat* lijkt geleidelijk op weg naar de uitgang.

steeds beter. Terwijl de correcte uitspraak van het eerste stukje van *accessoires* zowel in het Nederlands als in het Frans oorspronkelijk ‘aks’ is, keurt 76% ‘as-seswares’ goed, 7 procentpunten meer dan in 2005; onder de jongere congresgangers ligt dit percentage nog hoger. Bijna even nep-Frans en populair is de uitspraak ‘intriezje’ van *intrige*, waar de uitspraak

Aanvaardbaar of niet? Het oordeel van Onze Taal-leden

STELLINGEN

- 1 *Hun hebben* is in de schrijftaal acceptabel.
- 2 *Hun hebben* is in de spreektaal acceptabel.
- 3 De klemtoon vooraan in *óverleg* is acceptabel.
- 4 De uitspraak van de *s* als *z* (de *zabel*, het *segment*) en van de *f* als *v* (de *vilm*, de *vile*) is aanvaardbaar.
- 5 *Catalogus* heeft de klemtoon op de *o*.
- 6 *Groter als* is in de spreektaal acceptabel.
- 7 'Mij past de schoen niet': *ik pas* i.p.v. *mij past* is hier acceptabel.
- 8 *Auto* spreek je uit als *oto*.
- 9 *Normaliter* heeft de klemtoon op de *i*.
- 10 De constructie *zo optimaal mogelijk* is acceptabel.
- 11 *Omdat* in plaats van *doordat* voor een oorzaak is ook in schrijftaal acceptabel.
- 12 *Zestig* spreek je uit met een *z*.
- 13 'Het bestuur vergadert over haar besluit' is een aanvaardbare zin.
- 14 *Autopsie* heeft de klemtoon op *ie*.
- 15 'De vrouw *wiens* tas ik droeg, viel.' *Wiens* moet hier worden vervangen door *wier*.
- 16 'Hij wordt voorgelezen.' *Hij* in plaats van *hem* is hier acceptabel.
- 17 *Intrige* spreek je uit als 'intrieze'.
- 18 *Bij dezen, in dezen, te dezen*. *Dezen* mag ook wel zonder *n* geschreven worden.
- 19 *Dementie* heeft de klemtoon op *tie*.
- 20 *Notulen* heeft de klemtoon op de *u*.
- 21 *Accessoires* wordt uitgesproken als 'asseswares'.
- 22 *Therapeut* spreek je uit als 'therapuit'.
- 23 *Restaurant* rijmt op *krant*.
- 24 Buitenlandse woorden waarvoor wij geen volledig dekkend Nederlands alternatief hebben, moeten we accepteren. Bijvoorbeeld: *sowieso, impact, ambiance*.
- 25 Het zou helpen als het Genootschap Onze Taal presentatoren, journalisten en andere publieke figuren die fouten maken ongevraagd en in het openbaar daarop wijst.

Enkele vragen zijn niet (of anders) gesteld in 2005, vandaar dat daarbij geen percentage kon worden opgenomen.

Nederlands speciaal voor oorzakelijke verbanden heeft: *doordat*. En dat doet afbreuk aan de correcte en precieze weergave van de betekenis. Beide normen lijken geleidelijk op weg naar de uitgang: de congresgangers van nu vinden de 'onlogische' vormen aanvaardbaarder dan tien jaar geleden en jongeren zijn er meer over te spreken dan ouderen.

Stabiliteit

Wat moet de uiteindelijke conclusie van dit alles zijn? De bezoekers van het Onze Taal-congres keuren lang niet alle varianten goed die in geschreven en gesproken Nederlands voorkomen. Deze strengheid zal weinig verbazing wekken voor gestigmatiseerde varianten als *groter als* en *hun hebben*, maar geldt ook voor de uitspraak 'vilm'. Aan de andere kant zijn er aanzienlijke verschillen tussen de goedkeuringspercentages bij de diverse kwesties: van 2% voor *hun hebben* in schrijftaal tot 78% voor de uit-

spraak van *restaurant* met een *t*. De congresgangers zijn dus wel streng maar toch ook genuanceerd. Daarmee moeten we rekening houden bij het beantwoorden van de hamvraag: is er vergeleken met tien jaar geleden milder geoordeeld?

Om die vraag te beantwoorden heb ik een dubbele maatstaf gehanteerd. Ten eerste moest het antwoord dat in 2015 op een gegeven kwestie gegeven werd statistisch significant verschillen van het antwoord in 2005. Ten tweede moest er ook nog een significant verschil in dezelfde richting bestaan tussen de jongeren en de ouderen op het laatste congres. (Dat was bijvoorbeeld het geval bij de vraag over 'Ik pas deze schoen niet.') Als we de lat met deze strenge maatstaven hoog leggen, zijn er vooral aanwijzingen dat de zinsbouwnormen en logische normen versoepeld worden. Bij de andere varianten zien we vooral stabiliteit – en dat is voor een standaardtaal helemaal geen slechte eigenschap. <

Hibernatie

In 2004 werd de ruimtesonde Rosetta gelanceerd. Zij had een lange reis voor de boeg. Via allerlei omzwervingen kwam ze in november 2014 aan bij een klein komeetje met de indrukwekkende naam 67P/Tsjerjoe-mov-Gerasimenko. Rosetta ging lekker dicht om het komeetje heen cirkelen en liet, toen alles er goed uitzag, een kleine komeetlander los: Philae, een zeshoekige doos van een meter doorsnee, tachtig centimeter hoog, met drie poten eronder. Zou het lukken om voor het eerst in de geschiedenis een toestel op een komeet te laten landen? Het lukte! Maar niet helemaal. Philae kwam terecht in de schaduw van een of andere helling. Met haar eigen accu seinde zij de eerste dagen allerlei interessante gegevens door naar Rosetta, die ze vervolgens weer doorstuurde naar ons. Maar toen de accu na 57 uur leeg was, kwam er niets meer. Philae was voorzien van prachtige zonnepanelen, maar had daar in de schaduw niets aan. Zou het dan misschien beter gaan als het komeetje een half jaar later dichterbij de zon zou komen? Het mocht niet zo zijn. Na 9 juli 2015 zweeg Philae definitief.

Wat nu? Rosetta is nog wel in de buurt, maar niet lang meer. Die zal zichzelf in september volgens plan te pletter laten vallen op de komeet. En dan? Het moment kwam waarop iemand de waarheid moest gaan uitspreken. Wat kon de European Space Agency (ESA) dit voorjaar zeggen over de vooruitzichten van Philae? Ik had het persbericht kunnen zien aankomen, maar toen ik het las, sprongen de tranen me toch in de ogen: “Rosetta’s lander faces eternal hibernation.”

Hibernation is het Engelse woord voor ‘hibernatie’, ‘winterslaap’. Afgeleid van het Latijnse woord *hiems* (‘winter’). Philae staat in het donker, moederziel alleen, op een verre komeet. Haar zonnepaneeltjes zullen nooit zonlicht opvangen. Zij zal nooit meer tot leven worden gewekt. Zij is dood. Dat klinkt cru voor een jonge, gezonde, nog maar net gelande komeetlander. De dokters van de ESA draaien er maar een beetje omheen, om ons te ontzien. Ze zeggen dus niet dat Philae voor dood is achtergelaten op een ijzig koude en duistere en eenzame sterfplek, maar dat zij nu is beland in een eeuwige winterslaap.

GUUS MIDDAG

De komeetlander Philae.

Goedenavond

Ik zat in de trein nabij Zwolle, en de conducteur riep op de gebruikelijke, half verstaanbare wijze wat reisinformatie om. Ik verstond nog net dat hij afsloot met een vriendelijk “Ik wens u nog een bijzondere goedenavond.” Ik schrijf expres “goedenavond”, want dat is wat hij zei. Je zou zeggen: is dat niet toch *goede avond*, met een *n* ertussen om de klinkers *e* en *a* op elkaar aan te laten sluiten? Dat denk ik niet. Die heb je ook niet bij *een fijne avond*, daar zeg je ook niet ‘fijnenavond’, dus waarom zou je die dan hier hebben? Nee, hij zei “goedenavond”, en die *n* daarin is een oude naamval, en geen tussenklank.

Wat me opviel was echter niet *goedenavond*, maar *bijzondere*. Ik dacht: dat is hetzelfde als *een hele fijne avond*, waarbij *hele* eigenlijk *heel* moet zijn. Dat is een klassieke fout tegen de taalnorm. *Heel* is een bijwoord bij *fijn* (‘De avond is heel fijn’), en een bijwoord (zoals *zo of niet*) wordt nooit verbogen. Het moet dus *een heel fijne avond* zijn.

Waarom zeggen taalgebruikers dan massaal ‘een hele fijne avond’? Omdat ze de neiging hebben om zo’n rijtje woorden ofwel allemaal te verbuigen, ofwel allemaal niet. Dus *een fijne zwoele zomerse avond* of *een fijn zwoel zomers weekend*. En dus ook bij voorkeur *een hele fijne zwoele zomerse avond*.

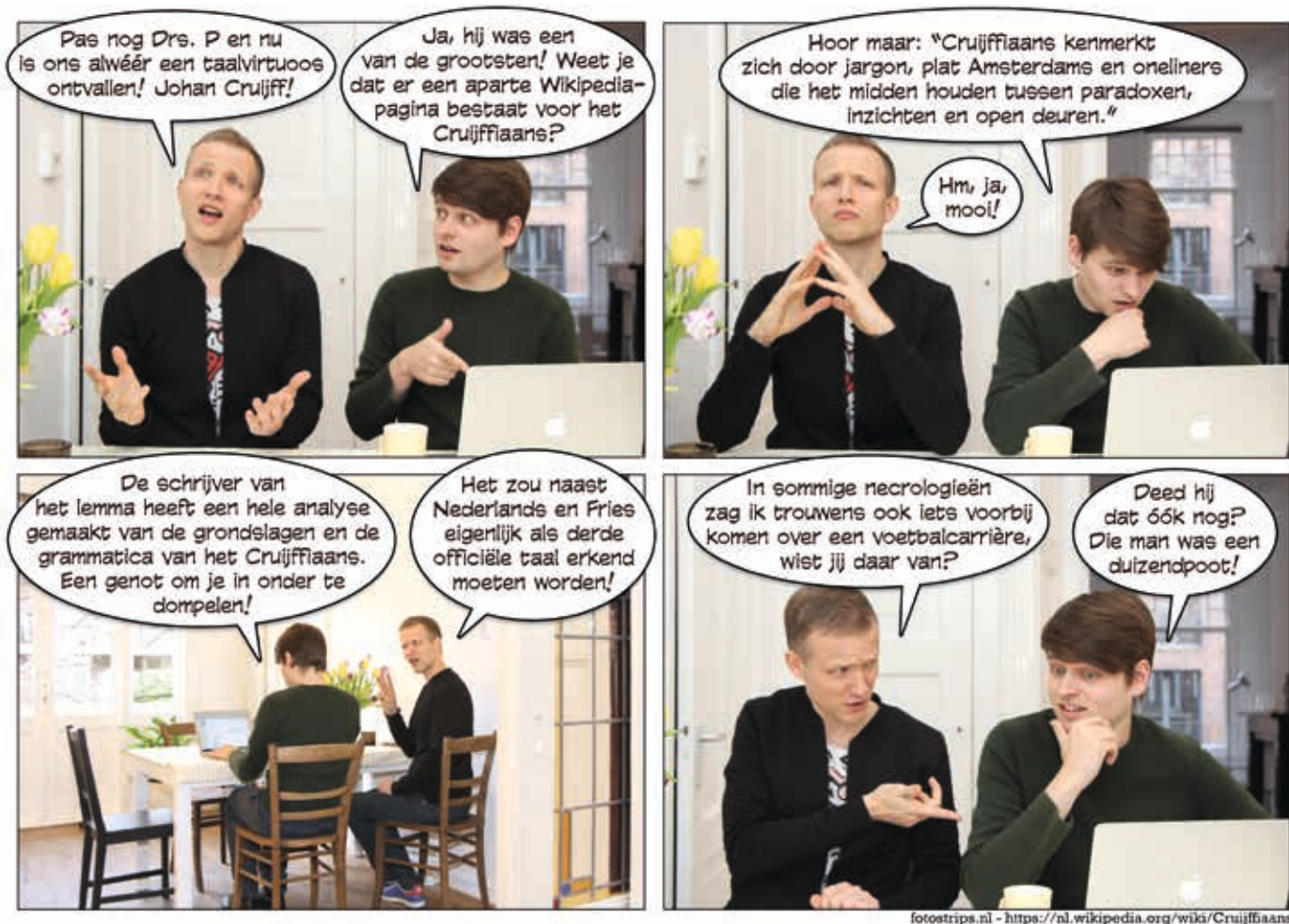
Met name bij *heel* is die neiging heel sterk. Bij *erg* is het al iets minder (*een erge fijne avond*), en bij *bijzonder* is het zelfs ronduit vreemd om te verbuigen: *een bijzondere fijne avond*. Daar is de neiging veel groter om *bijzonder*, als bijwoord, juist niet te verbuigen.

Toch is er bij *een bijzondere goedenavond* nog iets anders aan de hand, want *een bijzonder goedenavond* klinkt ook niet erg geslaagd. Waarom niet? Omdat *goedenavond* eigenlijk geen zelfstandig naamwoord is. *Goedenavond* valt in de categorie ‘tussenwerpsels’, zoals *hallo* en *vaarwel*. Daar kun je dan wel weer een soort zelfstandig naamwoord van maken, zoals in *een hartelijk ‘hallo’*, maar dan zou het hier dus moeten zijn: ‘Ik wens u een bijzonder ‘goedenavond’.’

Een bijzonder ‘goedenavond’ klinkt dan raar omdat het de betekenis oproept dat de wens bijzonder is (zoals in *een bijzonder ‘hallo’*), en dat is niet wat de conducteur bedoelde. Hij bedoelde dat hij ons toewenste dat onze avond bijzonder goed zou zijn. Maar dan had hij dus niet “bijzonder goedenavond” moeten zeggen, maar ‘bijzonder goede avond’, desnoods aan elkaar gesmeed tot ‘goedeavond’.

Was het eigenlijk toch ook die *n* die me opviel.

DE TAALPROF

fotostrips.nl - <https://nl.wikipedia.org/wiki/Cruiffiaans>

Jaarvergadering Onze Taal

Op woensdagavond 8 juni zal de jaarvergadering over 2015 van het Genootschap Onze Taal worden gehouden. Als locatie is gekozen voor de Koninklijke Bibliotheek (KB) in Den Haag, vlak bij het centraal station. De vergadering begint om 20.30 uur.

In verband met de beschikbare ruimte wordt de leden die de vergadering willen bijwonen, vriendelijk verzocht zich aan te melden, via www.onzetaal.nl/alv2016, schriftelijk of telefonisch (070 - 356 12 20).

AGENDA

1. Opening door voorzitter mr. Gert Haverkate
2. Verslag van de jaarvergadering in 2015

3. Jaarverslag 2015
4. Financieel verslag 2015
5. Bestuurssamenstelling:

aftredend en niet-herkiesbaar:

- dr. E.H.C. (Els) Elffers

herkiesbaar:

- mr. G.C. (Gert) Haverkate
- prof. dr. C.J.M. (Carel) Jansen

6. Rondvraag
7. Sluiting

Het jaarverslag en het financieel verslag 2015 en de overige vergaderstukken zijn een half uur voor aanvang van de vergadering in de KB voor leden beschikbaar. De vergaderstukken zijn vanaf 16 mei ook op te vragen via het formulier op www.onzetaal.nl/alv2016 of eventueel op het secretariaat van

Onze Taal via 070 - 356 12 20. Alle leden zijn hiermee van harte uitgenodigd bij de jaarvergadering aanwezig te zijn.

Extra: rondleiding

Voor een beperkt aantal Onze Taal-leden is het mogelijk om voorafgaand aan de vergadering een rondleiding te krijgen door de magazijnen en de bibliotheek van de KB. Deze rondleiding begint om 19.00 uur. In de ledennieuwsbrief van 4 april zijn de leden hiervoor uitgenodigd; bij het ter perse gaan van dit nummer waren er nog maar enkele plaatsen voor beschikbaar.

Ontvangt u de maandelijkse ledennieuwsbrief nog niet? Meld u dan daarvoor aan via www.onzetaal.nl/mail. <

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aandacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Julianadorp, Klazienaveen

Heerenvveen, Paterswolde, 's-Gravenhage, 's-Hertogenbosch: het is niet moeilijk op de kaart van Nederland plaatsen te vinden die naar mannen zijn genoemd. Gemeenten met vrouwen in hun naam zijn aanzienlijk dunner gezaaid. Van de bijna zesduizend Nederlandse plaatsnamen gaan er slechts enkele tientallen op vrouwen terug. Welke vrouwen hebben zoal aan de wieg gestaan van onze Nederlandse toponiemen?

Heilige vrouwen

Verreweg de populairste naamgeefster is de Heilige Maria, getuige Maria Hoop, Mariadorp, Mariaheide, Mariahout, Maria-parochie, Mariekerke, Mariëenberg, Mariënheem, Mariënelde en Marijenkampen. Ook het Zeeuwse Vrouwenpolder en het Friese Vrouwenparochie zijn genoemd naar de Moeder Gods.

Geliefd als naamgeefster is ook Maria's moeder Anna: Sint Anna ter Muiden, Sint Annaparochie, Sint Annen, Sint Annerhuisjes, Sint-Annaland. Daarnaast Agatha van Sicilië, die in de derde eeuw de marteldood stierf (Sint Agatha, Aagtekerke), de zevende-eeuwse abdis Gertrudis van Nijvel (Geer-

truidenberg, Sint Geertruid), de blindgeboren Odilia van de Elzas (rond 700), die bij haar doopsel het licht in haar ogen terugkreeg (Sint Odiliëberg), en haar naamgenoot, de rond 300 door de Hunnen vermoorde Odilia van Keulen (Odiliapeel). Veel van deze plaatsnamen zijn eeuwenoud, maar Odiliapeel is van recentere datum. Oorspronkelijk heette dit ontginningsdorp in de Peel Terraveen. Nadat de Udense Orde van het Heilige Kruis in Terraveen een zielzorg had opgezet, besloot de dankbare gemeenteraad in 1930 het dorp te hernoemen naar de beschermheilige van de Kruissheren.

De klassieke mythologie levert beduidend minder treffers op dan het christendom. Het enige voorbeeld is Ceresdorp bij Stadskanaal, genoemd naar de Romeinse godin van de landbouw.

Adellijke dames

Na het geloof vormt het Koninklijk Huis het belangrijkste motief voor het kiezen van 'vrouwelijke' plaatsnamen. Het Zeeuwse Wilhelminadorp en het Drentse Wilhelminaoord zijn beide in 1815 vernoemd naar Wilhelmina van Pruisen, echtgenote van koning Willem I. Anna Paulowna, in de kop van Noord-Holland, heeft zijn naam te danken aan de Russische tsarendochter die van 1840 tot 1849 echtgenote van koning Willem II en koningin der Nederlanden was. Het dorp ligt in de gelijknamige polder, die in 1845 werd aangelegd.

De Zeeuwse buurtschap Konin-ginnehaven is aan het eind van de negentiende eeuw vernoemd naar Emma, de tweede echtgenote van Willem III, van 1890 tot 1898 koningin-regentes der Nederlanden.

Julianadorp, vlak bij Anna Paulowna gelegen, is in 1909 genoemd naar de in dat jaar geboren kroonprinses. De oude naam van het dorp ging terug op de negentiende-eeuwse grondlegger Pieter Loopuyt. De in het oog

springende verwijzing naar het Koninklijk Huis was de Duitse bezetter een doorn in het oog; daarom werd Julianadorp tijdens de oorlog weer teruggedoopt in Loopuytdorp.

Burgerdochters

Nog kleiner is de groep van plaatsen die zijn genoemd naar niet-adellijke vrouwen. De veenkolonie Klazienaveen werd in de negentiende eeuw genoemd naar Klaas-sien Sluis, de vrouw van de Groningse industrieel Willem Albert Scholten.

Toen grondeigenaar Willem Frederik del Campo in 1847 bij Sint Philipsland een gebied van 869 hectare liet bedijken, noemde hij de nieuwe polder naar zijn vrouw Anna Jacoba van Sons-beeck: Anna Jacobapolder. De naam is voor radioluisteraars een nostalgisch begrip: van 1900 tot 1988 werd er tussen Sint Philipsland en Schouwen-Duiveland een veerdienst onderhouden, en telkens als het veer gestremd was, werd dat op de radio omgeroepen.

Tot slot enkele plaatsnamen die alleen in schijn teruggaan op vrouwen. Het Friese Anneburen is genoemd naar Anne Siezes van der Kerk, die hier in de negentiende eeuw een boerderij had. Anne is hier een jongensnaam. Moerdijk en Moergestel in Noord-Brabant hebben niets te maken met een moeder; het woorddeel *moer* betekent hier 'moeras, veen'. De Drentse plaatsnaam Erica, die van 1863 dateert, gaat niet terug op de Germaanse meisjesnaam (de vrouwelijke vorm van het Friese en Scandinavische Erik), maar op de Latijns-Griekse wetenschappelijke benaming van de dopheide, die daar welig groeit: Erica tetralix. Het Limburgse stadje Susteren heeft zijn naam te danken aan een naburig stroompje dat al in het jaar 714 wordt genoemd: Suestra – waarvan de betekenis overigens onbekend is. De twee beschermvrouwen op het gemeentewapen zijn dus geen zusjes. <

Koningin Anna Paulowna. Schilderij van Nicaise De Keyser (1849).

Gemiddelde
waardering:
9

Kennis van het Nederlands opfrissen?

De ervaren taaladviseurs van Onze Taal verzorgen leerzame, praktijkgerichte taaltrainingen.

U kunt u nu inschrijven voor de trainingen van dit voorjaar. Wist u dat we ook taaltrainingen op maat verzorgen bij organisaties?

Met korting voor Onze Taal-leden!

Taaltrainingen:

- Opfristraining taalregels
- Complete training spelling
- Training leestekens en praktische grammatica

Voor meer informatie: www.onzetaal.nl/taaltrainingen.

Taalpuzzel

SAMENSTELLING: RUTGER KIEZEBRINK

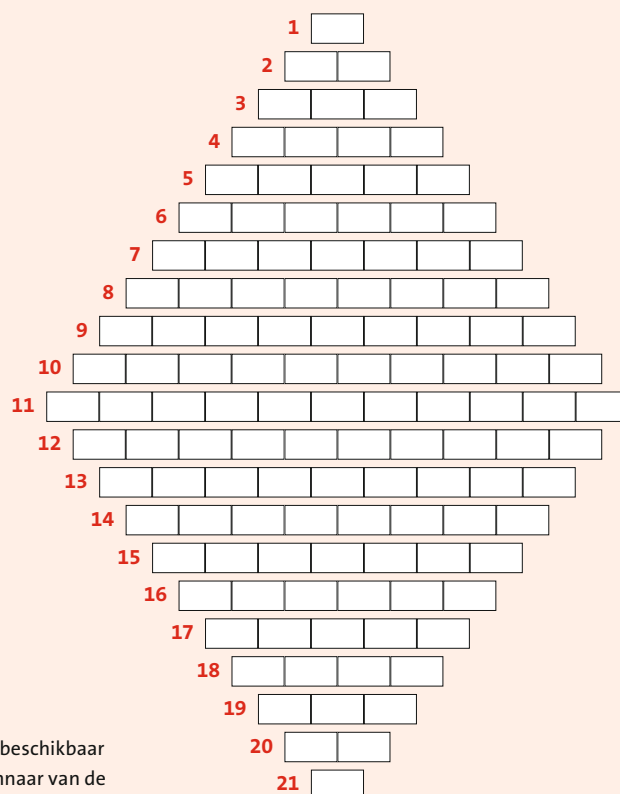
Deze maand weer een 'ruitpuzzel'. Vul per omschrijving één woord in. Bij elk woord in de bovenste helft van de puzzel gebruikt u dezelfde letters als in het woord erboven, plus één extra; de volgorde mag veranderen. In de onderste helft verdwijnt er juist per woord een letter.

Wilt u kans maken op de maandprijs, stuur dan voor 15 mei de eenentwintig woorden per e-mail naar puzzel@onzetaal.nl of per post naar Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag (o.v.v. 'Taalpuzzel').

spel; 11. hulp(troep); 12. bepaald serviesgoed dat om textiel zit; 13. met lak bestreken; 14. stichten, neerzetten; 15. fort; 16. oosterse smaakversterker; 17. nihil; 18. X, zoals de Romeinen zouden zeggen; 19. metaal; 20. voorzetsel; 21. verkort lidwoord

De winnaar ontvangt het spel WoordZoeker, beschikbaar gesteld door spellenfabrikant Goliath. De winnaar van de puzzel uit het aprilnummer is Marion Koenders uit Berkel en Rodenrijs. De oplossing was: *yoghurtijs* (controlewoord: *grijs*).

Wie vertaalt, loopt onvermijdelijk tegen de grenzen van de taal aan. In deze rubriek presenteert elke maand een vertaler zijn of haar weerbarstigste vertaalprobleem – en de uiteindelijke oplossing.

Martin de Haan

Wat is het grootste vertaalprobleem dat u bent tegengekomen?

Elke tekst is onvertaalbaar tot het tegendeel is bewezen. Zo ook het werk van Marcel Proust. Zijn eindeloos lange zinnen zijn een grote uitdaging voor een Nederlandse vertaler, omdat het Nederlands zich (met name door de plaats van de persoonsvorm, de beperkte verbuigingsmogelijkheden en de onmogelijkheid om deelwoorden los op te hangen in de zin) minder goed leent voor het maken van eindeloos lange zinnen dan het Frans.

In een van die zinnen beschrijft Proust hoe zijn hoofdpersoon in het Bois de Boulogne mevrouw Swann ziet aankomen in een “incomparable victoria”. De naam van het rijtuig komt zelf als een victorie in de zin, die na onderwerp en gezegde (“Je voyais”) het lijdend voorwerp (‘de weergaloze victoria’) meer dan honderd woorden lang weet uit te stellen door plaatsing van een tussenzin en vier bepalingen. Dat uitstellen van het hoogtepunt is typisch proustiaans en moet dus ook in de vertaling worden behouden.

Hoe hebt u het opgelost?

Met het voegwoord *want*. Daarmee kun je namelijk een bijzin met bijbehorende onbruikbare zinsvolgorde vermijden en een nevenschikking maken met het lijdend voorwerp helemaal achteraan: ‘wanneer ik haar in de verte zag’ wordt ‘want in de verte zag ik haar’. Het was de enige keer in twintig jaar literair vertalen dat ik een dreigend geval van onvertaalbaarheid heb weten te voorkomen door logisch te redeneren vanuit parate abstracte kennis.

Martin de Haan (1966) is essayist en vertaler van onder meer Michel Houellebecq en Milan Kundera. Hij kreeg in 2013 de Letterenfonds Vertaalprijs voor zijn hele oeuvre. Met zijn vaste vertaalpartner Rokus Hofstede vertaalde hij o.a. Prousts *Swanns kant op*. De besproken zin is te lezen op www.hofhaan.nl/victoria.

Foto: Tovertaal

De Craemer

Mantra's voor Brussel

Ieder woord in deze tekst was eerst een ander. Het was dinsdagochtend 22 maart en ik zette de laatste punten en komma's in een stuk over uitroepetekens. In Groot-Brittannië had het ministerie van Onderwijs namelijk besloten om het uitroepeteken een harnas om te doen. Door WhatsApp en andere sociale media zijn kinderen dat leesteken blijkbaar zó vaak gaan gebruiken dat ze er aan de overkant van het Kanaal vragen bij hebben. Het ministerie wil dat het uitroepeteken alleen nog voorkomt bij zinnen die beginnen met *what* en *how*.

Ik tikte vrolijk over het wel en wee van het luidruchtigste aller leestekens toen om negen uur het nieuws binnenliep over de terreuraanslagen in Brussel. Het uitroepeteken bleek ineens wonderwel van pas te komen, om het enige woord dat in mij opborrelde kracht bij te zetten: *nee!*

Ik sleepte mijn column naar de prullenbak van mijn computer, want een leesteken als onderwerp voelde te klein voor de grootsheid van de gebeurtenissen die zich zo dichtbij voltrokken. De hele dag vond ik geen woorden meer. De taal had mij verlaten. Woorden wilden zinnen vormen, maar slaagden er niet in netjes in het gelid te gaan staan. Ik was tijdelijk veranderd in een afasiepatiënt.

Van 's morgens tot 's avonds keek ik televisie en luisterde ik naar de woorden van anderen. Tegen middernacht begon me iets op te vallen: telkens weer andere mensen gebruikten steeds dezelfde zinnen – haast woordelijk. ‘We mogen niet bang zijn.’ ‘We staan schouder aan schouder.’ ‘We moeten verdergaan met het normale leven.’ ‘Liefde is sterker dan haat.’ ‘Zij hebben wapens maar wij hebben de dialoog.’

Voilà, zei ik tegen mezelf, je bent niet de enige; die mensen weten óók niet wat te zeggen, dus imiteren ze elkaar gewoon. Maar plots besepte ik dat er meer aan de hand was. Zinnen als ‘Ze krijgen ons niet klein’ waren mantra's. Een mantra, aldus Wikipedia, is “een gedicht, woord, uitspraak of een lettergreep die het midden houdt tussen een spreuk met magisch effect en een gebed”.

Wat ik dus op 22 maart heb gehoord, was de magie van de taal. In tijden waarin de meesten onder ons niet meer bidden tot een god, kregen de steeds herhaalde zinnen de kracht van een gebed. Ze moesten het onheil bezweren en de chaos overzichtelijk maken. De taal werd gebruikt als zalf. Ik ging die avond slapen met niet alleen liefde voor mijn gewonde hoofdstad, maar ook met liefde voor hoeveel de taal vermag.

ANN DE CRAEMER

NIEUW

Waaitaal

Thomas Verbogt

Met lichte verwondering schrijft Thomas Verbogt over woorden van deze tijd, zoals *voorjaarshaar*, *doucheplassen* en *ontspullen*. (Nieuw Amsterdam, 160 blz.)

€ 14,99

De standaards van Spits

Frits Spits

Eén boek, vier cd's, negentig Nederlandstalige liedjes – van cabaret tot rock. Met steeds een toelichting van Frits Spits. (Luitingh-Sijthoff, 208 blz.)

€ 39,99

Historische taalkunde

Henk Bloemhoff en Nanne Streekstra

Studieboek over de geschiedenis van het Nederlands, voor studenten en andere geïnteresseerden. (Uitgeverij kleine Uil, 391 blz.)

€ 35,-

Begrijpelijk schrijven

Peter van der Horst

Begrijpelijk schrijven is een kunst die te leren is – aldus dit handboek voor schrijvers van zakelijke teksten. Met veel adviezen en oefeningen. (Prometheus • Bert Bakker, 224 blz.)

€ 29,95

Waar komt hagelslag vandaan?

INL en Onze Taal *Ilsbergsla*, *ezelsbruggetje*, *verkoeverkamer* ... de herkomst van honderd woorden en uitdrukkingen helder en toegankelijk verklaard. (Thomas Rap, 125 blz.)

€ 10,-

NIEUW

Biografie van het Gronings

Siemon Reker

De geschiedenis van de Groningse taal van 1200 tot nu, beschreven in een monumentaal boek met 1001 korte stukken.

(In Boekvorm, 1338 blz.)

€ 75,-

Vakantie in eigen taal

Gaston Dorren

Wat er mooi, gek en fout is aan het Nederlands. Zie ook de voorpublicatie in het februari/maartnummer. (Athenaeum, 206 blz.)

€ 15,-

Beïnvloeden met emoties

Jaap de Jong e.a.

De rol van 'pathos' in allerlei vormen van taalgebruik, glashelder uitgelegd in 37 artikelen. (Amsterdam University Press, 255 blz.)

€ 24,95

Handboek voor de redacteur

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar

Over alle facetten van het redactievak: beoordelen, redigeren, omgang met auteurs en opdrachtgevers, tekstsoorten, beeld, auteursrecht – en nog veel meer. (Boom, 291 blz.)

€ 29,90

'Als u begrijpt wat ik bedoel'

Onze Taal

Een overzicht van de woorden waarmee Marten Toonder in zijn Bommelverhalen het Nederlands verrijkte.

(Onze Taal, 112 blz.)

€ 5,-

NIEUW

Onder correctoren

Fred Baggen

Lichtvoetige beschouwingen over alles wat correctoren en andere tekstverwerkers bezighoudt – van spelling tot woorspel(ingen).

(Aldus Boek Compagnie, 232 blz.)

€ 19,99

Taal in 2015

Ton den Boon e.a.

Alles wat er op taalgebied gebeurde in 2015: trends, nieuws, evenementen, nieuwe woorden, onderzoek – plus meningen van BN'ers en BV'ers.

(Van Dale, 176 blz.)

€ 15,-

Gevoel voor stijl

Steven Pinker

Aan welke regels moet goed schrijven in deze tijd voldoen? Geestig en origineel boek van de beroemde psycholinguïst Steven Pinker. (Atlas Contact, 320 blz.)

€ 34,99

Snelspelwijzer

Wim Daniëls

Handzaam boekje waarin de belangrijkste spellingregels kort en helder worden uitgelegd. Ook geschikt voor scholieren.

(Prisma, 140 blz.)

€ 5,99

Tongbrekers

Dubbelzes

Leuk spel bestaande uit 48 kaartjes met struikelzinnen als 'De kat krabt de krullen van de trap.' Wie de soepelste tong heeft, is de winnaar. (Dubbelzes.)

€ 11,95

BOEKEN VERKRIJGBAAR BIJ

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

BESTELINFORMATIE

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl.

Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Levertijd 3 tot 7 dagen. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 2,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.

Een 1 tussen de uitroeptekens!!1!

Twitteraars plaatsen midden in een serie verontwaardigde uitroeptekens soms opeens het cijfer 1. Foutje? Nee, dat doen ze expres.

MARC VAN OOSTENDORP

Soms kan een taalverschijnsel ineens in je bewustzijn doordringen. Het is er al lange tijd geweest, je moet het al vaker hebben gezien, maar je hebt er nooit aandacht aan besteed, tot er een tweet voorbijkomt die een wereld voor je opent. Dat gebeurde mij onlangs bij een bericht met de tekst: "Ga eerst maar eens echt belangrijke dingen schrijven!!1!"

Het gaat natuurlijk om die "!!1!" Ik had het verschijnsel de weken ervoor al vaker gezien, en ook al wel begrepen wat het betekende. Het is meer dan zomaar Twitter-boosheid: het steekt er feitelijk de draak mee.

Persifleren

Hoe je zoiets zonder uitleg begrijpt, is op zich een raadsel. Het vereist een soort kennis van de agressief-ironische cultuur die grote delen van de sociale media kenmerkt. Wie heel boos is, typt graag heel veel uitroeptekens achter elkaar!!!! Wie nóg bozer is, verliest daarbij af en toe de beheersing, en laat de shift-toets los. In dat geval verschijnt er een 1, want die zit op qwerty-toetsenborden onder het uitroepteken.

Wie boze internetters wil persifleren, schrijft daarom expres zoiets als "!!1!" En dat is wat veel mensen op het internet graag doen: andere mensen op het internet persifleren.

Afijn, dat bleek nog maar het begin. Ik besloot eens wat navraag te doen naar het gebruik hiervan. Het is namelijk heel moeilijk om series als !!1! te zoeken op het internet, omdat je niet precies weet welke combinatie van enen en uitroeptekens je

moet intoetsen, en leestekens door zoekmachines bovendien vaak genegeerd worden.

Ik vroeg daarom op Twitter of mensen eerdere vindplaatsen kenden, waarop er een enorm kabaal uitbrak. Velen gingen voor me op zoek, en het resultaat was dat het verschijnsel misschien wel afkomstig is uit de jaren negentig.

!!!ONE!!!

In het Engels, zoveel is in ieder geval zeker, was de grap al in 2003 bekend genoeg om opgenomen te worden in het bekende spreektaalwoordenboek *Urban Dictionary*. Een artikel op de website *Know Your Meme* doet daar verslag van, en meldt ook meteen een vervolgdraai die aan de grap wordt gegeven: dat je de 1 gaat uitschrijven als "!!!ONE!!!" of zelfs "!!!!ELEVEN!!!" In het Nederlands en Duits komen deze varianten ook voor: "!!!EEN!" en "!!!EINZ".

Ondertussen had ik ook de wetenschap ingeschakeld; die kan verfijnder zoeken dan Google. Volgens Gosse Bouma van de Rijksuniversiteit Groningen lijkt het gebruik van de uitroeptekensreeksen de afgelopen jaren wat te zijn toegenomen. Hij stelde een top-5 samen van uitroeptekensseries waarin één 1 voorkwam:

1. !!1!
2. !!!1!
3. !!!1!
4. !!!1!!
5. !!1!!!

!!1! is dus de absolute winnaar en die combinatie voelt voor mij ook het natuurlijkst aan, al kan ik niet goed verklaren waarom. Daar zal de toekomstige !!1!-ologie zich dus nog over moeten buigen. <

Eerder in een iets andere vorm verschenen in de reeks dagelijkse blogs die Marc van Oostendorp schrijft op *Neder-L*.

Illustratie: Hein de Kort

Nieuw naslagwerk over uitdrukkingen

Taalpublicisten Ludo Permentier en Rik Schutz werken aan een nieuw naslagwerk waarin je kunt nagaan met welke uitdrukkingen je de betekenis van een woord zoal kunt weergeven: bijvoorbeeld *in een deuk liggen* en *niet meer bijkomen* voor 'lachen'. Ze hebben daarbij hulp gehad van taalgebruikers in Nederland en Vlaanderen.

Wat wordt het voor naslagwerk?

Rik Schutz: "Een boek waarin je bij een begrip, een 'concept' zo je wilt, opzoekt op welke manieren je dat begrip krachtiger of beeldend kunt zeggen. We proberen alle gangbare Nederlandse uitdrukkingen op te nemen – we hebben er nu zesduizend – en bij elke uitdrukking staat een illustratief citaat. *Onder woorden*, zoals het gaat heten, wordt een nuttig opzoekboek voor vertalers en tekstschrijvers en een leuk bladerboek voor taalliefhebbers."

Zal het te vergelijken zijn met het aloude woordenboek *Het juiste woord*, dat woorden en uitdrukkingen groepeerd rond allerlei betekenisvelden?

"Ja, maar er zijn ook verschillen. Wij werken associatiever en directer, dus ook zonder de nummers die naar die betekenisvelden verwijzen. Je vindt de informatie direct bij de trefwoorden. Wij geven ook systematisch aandacht aan intensiveringen, zoals *schaterlachen* en *over de grond rollen van het lachen*. En in *Het juiste woord* staan geen citaten, die juist de verschillen tussen uitdrukkingen subtiel illustreren. Ten slotte laten we achterwege wat intussen zeldzaam en verouderd is, en ook verder zijn we meer bij de tijd."

Wat voor hulp kregen jullie van gewone taalgebruikers?

"Na onze oproep in onder andere *Taalpost* kregen we bruikbare

Foto: Foto Ypma

Rik Schutz,
auteur van een
nieuw boek over
uitdrukkingen.

voorstellen om lastig te rubriceren uitdrukkingen te voorzien van een opzoekwoord."

Wanneer ligt het boek in de winkel?

"Ruim voor Sinterklaas."

Afkeurend gezicht is universeel

Welke taal mensen ook spreken, hun gezicht als ze iets afkeuren of ontkennen is hetzelfde. Dat bleek uit onderzoek aan de universiteit van Ohio. Als iemand iets zegt als 'Ik ben het er niet mee eens' of 'Dat zou ik niet doen' (of een andere zin met een ontkenning), trekt hij daar vaak een specifiek gezicht bij: gefronste wenkbrauwen, dichtgeknepen lippen en een kin die iets omhooggebracht is.

Volgens de onderzoekers is de afkeurende gezichtsuitdrukking – ook wel 'not face' genoemd – universeel. Ze was te zien bij alle proefpersonen, die verschillende talen spraken: Engels, Spaans, Chinees

of Amerikaanse gebarentaal. Sprekers van die laatste taal lieten het gebaar voor 'niet' soms zelfs achterwege, omdat ze genoeg hadden aan de gezichtsuitdrukking.

Foto: 123RF

Ben je lomp als je taalfouten corrigeert?

"Ergen jij je aan spelfouten en kun je het niet laten om iemand te wijzen op een taalfout? Dan ben je een onaangenaam mens en zelfs een beetje lomp." Op die manier vatte *RTL Nieuws* begin april de belangrijkste conclusies samen uit een onderzoek van de universiteit van Michigan. Het bericht werd massaal overgenomen in de sociale media. Het was ook wel opvallend nieuws: zo veroordelend laten wetenschappers zich maar zelden uit over menselijk gedrag.

Maar wie dat onderzoek erbij pakte, zag dat de vork op cruciale punten toch wat anders in de steel zat. De proefpersonen uit het Amerikaanse

onderzoek kregen van een fictieve huisgenoot een mail te lezen waarvan de wetenschappers twee versies hadden gemaakt: een mét en een zonder fouten.

De proefpersonen, die maar één versie te lezen kregen, werd gevraagd de karakters van die zogenaamde huisgenoten te beoordelen. De mensen die fouten hadden gemaakt, scoorden daarbij minder goed. Vooral de nauwgezette beoordelaars hadden moeite met de fouten. Extraverte types namen er minder aanstoot aan. Met het actief corrigeren of met de lompheid van mensen had het dus allemaal niets te maken.

Taalunie “bedelorde voor het Nederlands”

De Nederlandse Taalunie is verworpen “van beleidsorganisatie tot bedelorde voor het Nederlands”. Dat stelde Arie Pos, literair vertaler en voormalig universitair docent Nederlands in Portugal, begin april in een felle bijdrage op het elektronische tijdschrift *Neder-L*. Hij doet daarmee op de oproep van de Taalunie om geld te doneren ten behoeve van het onderwijs Nederlands in het buitenland; die donaties zijn fiscaal aftrekbaar, omdat de Taalunie als anbi officieel erkend is als goed doel.

Arie Pos – die eerder al zeer kritisch schreef over de recente bezuinigingen van de Taalunie op de neerlandistiek in het buitenland (zie bijvoorbeeld *Onze Taal* van november vorig jaar) – heeft hier geen goed woord voor over. Hij

spreekt van “mensonterende bedelarij” van een “overheid die geen cent geeft voor het Nederlands in de wereld”.

Maya Rispons van de Taalunie verklaart desgevraagd: “Het is een kerntaak van de Taalunie om het onderwijs Nederlands buiten het taalgebied te ondersteunen, maar daarmee is dat onderwijs nog niet volledig gefinancierd. Ook vóór alle bezuinigingen was dat al zo; toen was het ook al afhankelijk van de onderwijsinstellingen zelf. Dat wij ook via andere wegen naar middelen zoeken om aan onze doelstellingen bij te dragen, is niet zo vreemd. Andere organisaties die door de Nederlandse en Vlaamse overheid worden gefinancierd doen dat ook; denk maar aan musea en andere culturele instellingen.”

‘Dakje’ blijft in het Nederlandse *maîtresse*

Dat een woord als *maîtresse* in Frankrijk tegenwoordig ook wel wordt geschreven als *maitresse*, heeft geen gevolgen voor de Nederlandse spelling, zo heeft de Commissie Spelling van de Nederlandse Taalunie beslist.

Eerder dit jaar ontstond er onrust in Frankrijk omdat diverse uitgevers hadden besloten het accent circonflexe (het ‘dakje’) in sommige woorden te schrappen. Die mogelijkheid was al jaren toegestaan binnen de officiële Franse spelling, maar pas nu vonden de uitgevers de tijd er rijp voor. In hun studieboeken verandert vanaf komend schooljaar de spelling van zo’n 2400 woorden.

AGENDA

10 mei, Leeuwarden. Groot Fries Dictee 2016.

17 mei, Gent. Uitreiking Lof- en Sofprij van de Stichting Nederlands.

19 mei, NPO 1, 21.25 uur. *Sprekend Nederland*. Tv-show rond Nederlandse accenten, dialecten en streektaalen.

23 mei, Amersfoort. Congres ‘Thuis in een andere taal. Onderwijs aan kinderen die thuis geen Nederlands spreken’.

Meer informatie en meer evenementen: www.onzetaal.nl/agenda.

DE KWESTIE

FRANK JANSEN

Juffrouw ouderwets?

Hoe spreek je een vrouwelijke bediende op een terras of in een winkel aan? NRC-columnist Frits Abrahams twijfelde of *juffrouw* nog wel kon, maar brak zich het hoofd over een beter alternatief. Wat vindt u? Is *juffrouw* als aanspreekvorm ouderwets? Dat vroegen we u op de website van Onze Taal, en 528 mensen lieten hun mening horen:

JA

67%

NEE

33%

De minderheid die *juffrouw* niet als ouderwets beschouwt, vindt dat we zulke mooie termen moeten koesteren. Een enkeling verlangt zelfs naar de terugkeer van *meijuffrouw*. Anderen vrezen dat een jongere vrouw zich beledigd zal voelen als ze met *mevrouw* wordt aangesproken: dat klinkt al snel wat ouwelijk.

De tegenstanders van *juffrouw* noemen het woord “zó jaren zestig”. Ze vinden het ook seksistisch dat er naast *mevrouw* een aparte term is voor jonge of ongehuwde vrouwen, terwijl *meneer* voor alle mannen bruikbaar is. De meningen verschillen over het beste alternatief. Aan de botte kant zijn *hé*, *hé jij* en *jij*

daar. Maar de vriendelijker aanspreekvormen *lieve schat*, *schoonheid* en *meisje* lijken me vooral iets voor watertandende oudere mannen. Aan *dame* kleeft iets Amsterdams. Maar verrassend vaak wordt als alternatief *jongedame* genoemd – vooral ook voor bedienend personeel dat ouder is dan piepjong. Juist de vrouw van 35+ schijnt ervoor te vallen, ook al weet ze dat het vleierij is.

De nieuwe kwestie vindt u op www.onzetaal.nl/poll zodra zich iets aandient; via Taalpost, Facebook en Twitter wordt deze dan aangekondigd.

Foto: 123RF

Taalergernissen

Hoort of ziet u taalverschijnselen die u lelijk, verwerpelijk, leuk, nieuw of anderszins opmerkelijk vindt? Laat het ons dan weten. Liefst per e-mail (redactie@onzetaal.nl, met vermelding van uw adres) of anders per reguliere post (Redactie Onze Taal, Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag).

Op de schop

ANJO BROMBACHER - BARSINGER-HORN

Het gebruik van *op de schop* neemt wat potsierlijke vormen aan, vind ik. De uitdrukking wordt vaak figuurlijk gebruikt, maar ook de letterlijke betekenis dringt zich op. En je struikelt erover in de gedrukte en digitale media. Zo lees ik in *Het Financieele Dagblad* dat Halbe Zijlstra het vaste arbeidscontract op de schop wil nemen, en in *Tijdschrift voor Marketing* dat de marke-

ting van veel ondernemingen op de schop moet om de ontwikkelingen in sociale media bij te kunnen benen. Nederland schept zich een ongeluk.

Beeldhoudster

ELS ENGEL-BOODEN - EMMELOORD

Laatst hoorde ik op NPO Radio 1 voor de zoveelste keer in een paar weken iemand praten over een 'beeldhoudster'. Ook had iemand het al over een 'beeldhouder'. Het waren geen straatinterviews, integendeel, er waren intellectuelen aan het woord, die enthousiast over een door hen bezochte tentoonstelling spraken.

Is hier sprake van een nieuwe trend, en maakt de correcte *w* in *beeldhouw(st)er* plaats voor een *d*? Het klinkt mij idioot in de oren.

Supplementeren

SIMON KOORN - NOORDBROEK

In gesprekken met artsen, dierenartsen, en allerhande lieden die zich (beroepsmatig) bezighouden met medicijnen, voeding en allerlei (voedings-)supplementen valt mij op dat men steeds vaker, zo niet vrijwel uitsluitend, het niet-bestaande of onjuiste werkwoord *supplementeren* gebruikt, en niet *suppleren*.

Blijkbaar beseft men niet dat het woord *supplement* is afgeleid van het werkwoord *suppleren*, en vormt men op basis van het woord *supplement* een nieuw werkwoord *supplementeren*, dat in werking en betekenis niet anders is dan het oorspronkelijke *suppleren*.

Wanneer je sprekers of schrijvers wijst op deze fout, dan is de reactie er meestal

een van ongeloof. Het werkwoord *suppleren* kent men niet of acht men zelfs fout, dan wel minder toepasselijk dan het in mijn ogen onzinnige *supplementeren*.

'Je ziet dat ...'

PAUL WELLER - DEN HAAG

Deskundigen die op radio en tv hun mening geven, beginnen vaak met de woorden 'Je ziet dat ...' of 'We kunnen zien dat ...'. Passender zou zijn 'Ik vind dat ...' of 'Mijn indruk is dat ...', maar waarschijnlijk kiezen de sprekers bewust voor *zien*. Het geeft hun bewering als vanzelf extra kracht, want als je iets kunt zien, dan bestaat het ook. En wie het niet ziet, die kijkt blijkbaar niet goed genoeg. Een retorische truc dus. Ben ik de enige die zich hieraan ergert? <

Gesignaleerd

1 werkzaamheid

MARTIJN SMIT - UTRECHT

De Nederlandse Spoorwegen spreken de laatste tijd op hun webpagina met storingsinformatie geregeld van "1 werkzaamheid". Hoewel de grote Van Dale het enkelvoud niet uitsluit (gezien de opmerking "voornamelijk

meervoud" bij het lemma), klinkt het mij toch gek in de oren.

Bijnamen voor munten en biljetten

EMMA POLEY - ROTTERDAM

Er is al vaker aangestipt dat met de invoering van de

euro de bijnamen voor de guldenmunten en -biljetten zijn verdwenen. De afgelopen tijd viel me echter twee keer op dat die oude namen toch weer gebruikt werden. Iemand in de winkel vroeg namelijk bij het afrekenen of ik er een 'stuiver' bij had (5 cent dus), en in een advertentie in de *Kamptoen* ging het over een 'joetje' (voor 10 euro). Vooral dat laatste vond ik echt apart, want ik had het idee dat *joetje* ook al niet meer zo bekend was in de laatste jaren van het gulden-tijdperk. Toch wordt het nu blijkbaar weer gebruikt.

Zou dit een soort nieuwe trend zijn en komen het 'dubbelkje', de 'piek' en de 'meier' ook weer terug? <

ANTWOORDEN TAALTEST

(zie pagina 9)

A. Spelling

1. b. fricandeau
2. c. Oost-Europees
3. c. sjiitisch

B. Woordenschat

1. c. vleesspies
2. b. overdreven
3. c. speld

C. Zoek de fouten

1. *buitenissige, bacchanalen, uitdijt, eruitziet, michelinmanne-tje, wordt je aangeraden, dieet.*
2. *sonjabakkeren, koolhydraat-arm, visoliën, bacteriën, hypes.*

D. Extra

Het wapen is een sabel.

Actuele situatie op het spoor

3 storingen

1 werkzaamheid

> Bekijk de actuele situatie

Matthias Giesen

Aan een half woord genoeg hebben

Lezer

REDACTIE ONZE TAAL

Naam Michael Burke.
Woonplaats Middelburg.
Geboren 5 juni 1964 (Bacup, Engeland).
Beroep Hoogleraar in de retorica aan het University College Roosevelt (Universiteit Utrecht).
Partner, kinderen Getrouwd met dr. Helle K. Hochscheid (archeoloog-kunsthistorica); twee kinderen (Louisa van 5 en Oscar van 2).
Opleiding Engelse taal- en letterkunde, Universiteit van Amsterdam.
Hobby's/vrije tijd Lezen, muziek, wandelen, voetbal (mijn club is Burnley FC).
Onze Taal-lid sinds 2014.
Waarom werd u lid? Wegens mijn fascinatie voor de Nederlandse taal.

Andere tijdschriften *Times Higher Education*.
Krant *De Volkskrant*, *The Guardian*.
Televisie *Tegenlicht*, *Zembla*.
Radio NPO Radio 4.
Boek *De uitvreter* (Nescio) en *De komst van Joachim Stiller* (Hubert Lampo).
Website *Silva Rhetoricae* (Rhetoric.byu.edu).
Wat leest u het eerst in *Onze Taal*? 'Ruggespraak'.
Wat zelden? 'Ype'.
Welke taalonderwerpen boeien u het meest? Taalverandering.
Favoriete *Onze Taal*-artikel 'Het succes van onze dier-soort is te danken aan retorica. Ilja Leonard Pfeijffer over stijl, virtuositeit en overtuigen' (Jaap de Jong, december 2015).

Aantrekkelijkste taaltrend Geen.
Ergerlijkste taaltrend Het vervangen van goede Nederlandse woorden door Engelse woorden om een soort pseudo-indruk te maken.
Verbetert u iemands taalgebruik weleens? Ja, vooral van nieuwslezers op tv (*als/dan, te wijten aan / te danken aan*, enz.).
Welke taalfout maakt u stiekem bewust toch? Lidwoordfouten: *de* in plaats van *het* (of andersom). Het Engels – mijn moedertaal – heeft maar één lidwoord voor alle zelfstandige naamwoorden, namelijk *the* ... lekker makkelijk.
Als u de baas was over de taal, wat zou u dan het

Foto: Helle K. Hochscheid

eerst doen? Het lidwoord *het* afschaffen ... (grapje).
Beste taalgebruiker Kinderboekenschrijver Paul van Loon: "Wakkabakkaboe!" en "Alle salamanders!"
Lelijkste woord *Slagroom*.
Mooiste woord *Toch*. <

'Boeken' licht u in over nieuwe uitgaven in taalkundig Nederland en België. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt. Voor een zo volledig mogelijk beeld hebben wij ook uw hulp nodig. Weet u iets waarvan u denkt dat het in deze rubriek thuishoort, laat het ons dan weten. Verschijningsdata en prijzen onder voorbehoud.

Gronings

Niemand die de afgelopen decennia zo veel voor de Groningse taal heeft gedaan als Siemon Reker. Hij schreef er allerhande boeken over, was lange tijd streektaalfunctionaris en tot voor kort hoogleraar Groninger taal en cultuur aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ter gelegenheid van zijn emeritaat publiceerde hij onlangs de lijvige en prachtig vormgegeven en geïllustreerde *Biografie van het Gronings*. Dit boek bevat zo'n duizend korte, columnachtige teksten waarin allerlei zaken over het Gronings van 1200 tot 2016 uitgelicht worden. Het gaat over onderwerpen die met

de taal zelf te maken hebben, zoals namen, woorden, uitspraak en grammatica, maar ook over de historische gebeurtenissen en maatschappelijke ontwikkelingen die erop van invloed waren. In twee langere hoofdstukken wordt een samenvatting gegeven van de historie van het Gronings en die van de provincie Groningen.

Biografie van het Gronings. De taal van Groningen in 1001 stukken is verschenen bij uitgeverij In Boekvorm en kost € 75,- (gebonden, 1338 blz.). ISBN 978 90 77989 84 5

➤ **Te koop in de webwinkel van Onze Taal; zie blz. 28.**

Groningse voor- namen

Kort na de *Biografie van het Gronings* (zie hiervoor) verscheen bij dezelfde uitgever ook Siemon Rekers *Voor-
namen van AlleGroningers*, dat voor het grootste deel bestaat uit een inventarisatie van alle eerste namen die in de periode 1600-1811 in Groningen geregistreerd zijn – beginnend bij Aabe, en eindigend bij Zwittert – en die ook te vinden zijn op

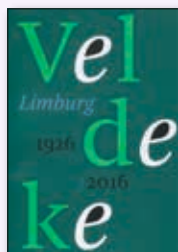

de genealogiewebsite www.AlleGroningers.nl. De namenlijst wordt toegelicht in korte hoofdstukjes, die vooral ingaan op de variatie die bij sommige namen is aangetroffen.

*Voor-
namen van AlleGroningers (1600-1811)* is verschenen bij uitgeverij In Boekvorm en kost € 9,50 (ingenaaid, 204 blz.). ISBN 978 90 77989 85 2

Limburgs

De Vereniging Veldeke (genoemd naar de middeleeuwse Limburgse minnedichter Hendrik van Veldeke) is een koepelorganisatie van verenigingen die zich inzetten voor het behoud en de bevordering van de Limburgse dialecten en volks-

cultuur, in zowel Nederlands- als Belgisch-Limburg. Ter gelegenheid van het negentigjarig bestaan, dat dit jaar gevierd wordt, is een rijk geïllustreerd

jubileumboek verschenen dat uitgebreid de geschiedenis van de vereniging in beeld brengt. Daarbij gaat veel aandacht uit naar de rol die Veldeke speelde bij de emancipatie van het Limburgs als streektaal; het boek bevat ook een representatieve bloemlezing uit Limburgse teksten.

Veldeke Limburg 1926-2016 van drs. Luc Wolters is een uitgave van Veldeke Limburg en kost € 25,- (ingenaaid, 376 blz.). ISBN 978 90 74423 12 0

Van Dale voor de jeugd

In navolging van de grote Van Dale zijn nu ook de kinderwoordenboeken van Van Dale herzien en geactualiseerd. Zowel aan het *Basiswoordenboek* (voor kinderen vanaf 10 jaar) als aan het *Juniorwoordenboek* (vanaf 8 jaar) zijn vele nieuwe woorden toegevoegd, zoals *sel-*

fie, app en *plasticsoep*. Beide boeken geven informatie over de betekenis, het lidwoord en de uitspraak van de trefwoorden, en bij werkwoorden is de vervoeging vermeld. Veel woorden worden verduidelijkt met een afbeelding.

• *Van Dale Juniorwoordenboek Nederlands* kost € 26,99 (gebonden, 648 blz.). ISBN 978 94 6077 286 3

• *Van Dale Basiswoordenboek Nederlands* kost € 29,99 (gebonden, 806 blz.). ISBN 978 94 6077 288 7

Correctorsgedachten

In *Onder correctoren* schrijft corrector en redacteur Fred Baggen op lichte toon over allerlei meer of minder problematische zaken die "correctoren, redacteuren, vertalers,

schrijvers, uitgevers, boekvormgevers en drukkers" zoal kunnen tegenkomen als ze bezig zijn met teksten. Denk aan

fonetische spelling, afbreekkwesies, aaneenschrijven, tikfouten, en nog veel meer, met de nadruk op de eigenaardigheden die zich daarbij kunnen voordoen. De teksten zijn gelardeerd met weetjes, tips en woordgrapjes.

Onder correctoren. Het ABC van elke zichzelf respecterende redigerende tekstcorrector is een uitgave van Aldus Boek Compagnie en kost € 19,99 (gelijmd, 232 blz.). ISBN 978 90 825011 0 0

➤ **Te koop in de webwinkel van Onze Taal; zie blz. 28.**

Dierentaal

In het taalnieuws op de website van Onze Taal komen geregeld berichten voorbij over onderzoek naar de communicatie van dieren. Veel van dat onderzoek wordt gedaan om het fenomeen taal beter te begrijpen.

pen, maar filosofe Eva Meijer kijkt in haar boek *Dierentaal* wat we ervan kunnen leren over de dieren zelf, en hoe we die kennis kunnen gebruiken om dieren en wat ze te zeggen hebben beter te begrijpen.

Dierentaal is verschenen bij ISVW Uitgevers en kost € 17,50 (gelijmd, 176 blz.). ISBN 978 94 91693 74 8

Illustraties: Josje van Koppen

Woordweetje

Waarom heet een walvis 'walvis'?

Als een middeleeuwse schipper zei: 'Wal in zicht!' kon hij twee dingen bedoelen: dat hij vasteland zag, maar ook: dat hij een walvis zag. Want een walvis heette in die tijd alleen maar 'wal', zonder 'vis' erbij. Best wel verwarrend eigenlijk, één woord voor twee van die verschillende dingen. Dat vonden ze toen ook. En zo begonnen ze 'walvis' te zeggen tegen dat grote dier in de oceaan.

Nu was het nooit meer een probleem om te begrijpen wat de schipper bedoelde. Maar één ding is wel heel vreemd aan het woord *walvis*. Weet jij wat? Juist! De walvis is helemaal geen vis! Het is een zoogdier.

Rare vogel dus, die walvis!

Lezertje

De vragen zijn ditmaal beantwoord door Sara uit Schoonhoven.

Naam: Sara Nas.

Leeftijd: 8 jaar.

Leukste vak op school: Gym (en tekenen).

Favoriete boek: *De geheimzinnige kaasdief* van Geronimo Stilton.

Favoriete taalspelletjes: Galgje en rijmwoorden verzinnen.

Welke taalfout maak je zelf weleens? Ik zeg altijd 'onderstekop' in plaats van 'op z'n kop' of 'ondersteboven'.

Mooiste woord: Simba, dat vind ik zo mooi klinken.

Lelijkste woord: Ik weet helemaal geen lelijke woorden, behalve scheldwoorden.

Heb je weleens zelf een woord bedacht? Nee, maar samen met mijn broertje verzin ik allerlei rare rijmwoorden.

Wat zou je willen weten? Waarom een walvis 'walvis' heet.

Sara verdient hiermee het *Van Dale basiswoordenboek Nederlands*. Wil jij ook meedoen? Stuur dan een mailtje naar taaltje@onzetaal.nl, en dan sturen we je alle vragen toe.

RAADSEL

Wat heeft aan het begin *t*,
aan het einde *t* en in het
midden ook *t*?

Een theepot.

**kids
week**

TAALNIEUWS

Regels voor uitroeptekens

Met een uitroepteken lijkt alles vrolijker te worden. In Engeland worden kinderen ook blij van uitroeptekens. Zó blij dat ze het leesteken te vaak gebruiken. Tenminste, dat vindt de Engelse minister van Onderwijs. Hij heeft regels bedacht om kinderen minder uitroeptekens te laten schrijven. Het mag alleen nog maar bij een zin die begint met *wat* of *hoe*. Wat stom! Hoe maf!

Er was meteen kritiek op de nieuwe regels. De minister kan toch niet bepalen dat je als een saaie piet moet schrijven? Veel Engelsen vinden dat je zelf moet kunnen beslissen of je een uitroepteken wilt gebruiken. Nu dus!

Kidsweek is een échte, wekelijkse krant, speciaal voor kinderen van 7 tot 12 jaar. Website: www.kidsweek.nl.

Ruggespraak

Hoofddorp bouwde peperduur honkbalstadion voor niets

De Volkskrant

Het afwisselende en ambachtelijke werk vind ik het mooist. Net als het contact met de klanten. De eerste plakjes worst die ik 12,5 jaar geleden heb uitgedeeld aan opgroeiende kinderen zijn nu klant bij ons.

Slagerijmedewerker in De Brug

Bord net buiten Castricum

Foto: Paul Bastiaansen

De Turkse staat beschouwt de PKK, net als de EU, als een terroristische organisatie.

De Correspondent

Meeste apparaten krijgen mannen weer aan de praat

Apeldoorns Stadsblad

Volgend seizoen moet de lat hoger bij Roda

Dagblad De Limburger

Er werd naargeestig gezocht naar een vervangende theaterlocatie.

De Scheveningsche Courant

Rechter veroordeelt na levensdelicten vaker tot doodslag

NRC Handelsblad

Stop rook in babylongen

Longwijzer

Bord in de buurt van Winterswijk

ruggespraak@onzetaal.nl

